

CSAPÓ CSABA

Életrajz és mentalitás

Ráday Gedeon elfelejtett élete

„Nem volt nagy jogász. Az államférfiak közt sem fogják emlegetni. De névéhez egy hazafias nagy tett fűződik, amelynek kultúrhistóriai jelentősége van a magyar jogállam fejlődésében. E tett ideje az 1869–1872-ik évekre esik, – színhelye: a magyar alföld, különösen a szegedi vár, – tárgya: a rablóvilág kiirtása volt.”¹ Egyik korábbi szegedi beosztottja, a századforduló neves büntetőjogásza, Edvi Illés Károly ebben a négy rövid mondatban foglalta össze Ráday Gedeon életének jelentőségét. Megállapításaival nem kívánok vitába szállni, mert több-kevesebb pontossággal fedi a valóságot. Vizsgálataim középpontjába ezért – vagy ennek ellenére – azt a személyt állítom, aki négy éves szegedi tevékenységét leszámítva gyakorlatilag „nyom nélkül” élte le életét a 19. századi Magyarországon, 1869–1872 között viszont cselekedeteivel több százezer ember életét befolyásolta.

Elemzésem nem módszereiben, hanem kitűzött céljában különbözik némileg az utóbbi évtizedben gombamód szaporodó biográfiáktól, amit a tanulmány megszületésének körülményeivel magyarázhatok. Jelen írásom nem különíthető el a szegedi királyi biztosság történetét feldolgozó kötettől, amelynek szándékaim szerint a későbbiekben egyik szerves fejezetét képezi. Ezért célom nem általában egy életút megrajzolása, a fontosabb események kiemelése, mert ez aligha adna magyarázatot a királyi biztos motivációira, nem segítené elő cselekedeteinek megértését. Ráday olyannyira meghatározó szerepet játszott a szegedi királyi biztosság működésében, hogy személyiségének megfejtése, gondolkodásmódjának értelmezése nélkül – bár külső szemlélőként talán leírható, de – alapjaiban nem érthetjük meg ennek a korszakban nagy visszhangot kiváltó eseménysorozatnak a mondanivalóját. Ezért nemcsak értenünk, hanem „érezniünk” is kell cselekedeteinek, gesztusainak jelentőségét, át kell élnünk vele életének jelentős és kevésbé fontos mozzanatait.

A feladat nemes, de megoldásához hagyományos eszközeink meglehetősen kevés segítséget nyújtanak. Ráday levéltári hagyatéka az egy csomót sem éri el, levelezése rendkívül töredékes, szempontunkból minden információt nélkülöző. A feldolgozások hiányoznak. Szegedi tevékenységétől eltekintve kortársai kevés figyelemre méltatták és így – a halálát követő nekrológokat nem számítva – írásaikban, visszaemlékezéseikben nem foglalkoztak személyével.

A források hiánya és az értelmezés nehézsége miatt dolgozatomat három fejezetre kívánom bontani. Az első részben az életrajzok hagyományainak megfelelően a rendelkezésre álló adatok alapján megpróbálom rekonstruálni Ráday életének fontosabb eseményeit. A második szakaszban kiemelek egyes forráscsoportokat, és a mentalitás szempontjából vizsgálva ezeket kísérletet teszek eredeti kérdésem megválaszolására. A harmadik passzusban lehetőség nyílik arra, hogy következtetéseimet összevethessük egy szakavatott grafológus analízisével.² A történész szakma kétértelmű megnyilatkozásai miatt azonban ebben a fejezetben tartózkodok minden értelmezéstől, ezért némileg sajátos megoldásként teljes egészében közlöm az elemzést, a következtetések levonását az olvasóra bízom.

¹ Jogállam, 1902. 2. sz. 139.

² A grafológusi szakvélemény 2000 augusztusában készült, azóta nem olvastam, így elemzésemben nem befolyásolt.

„Hivatalos” életrajz

A Rádayak családjuk történetét a 14. századig, Rádai (I.) Balázs 1348. évi beiktatási okleveléig vezették vissza. István 1545-től Pest vármegye szolgabírájaként, Máté II. Lajos és Ferdinánd királyok uralkodása idején Dévény és Babócsa török elleni védelmével tűntette ki magát. A család első országos hírnevet elért tagja Ráday Pál (1677–1733), akit II. Rákóczi Ferenc kancellárrá nevezett ki, a szabadságharc leverését követően pedig több alkalommal országgyűlési képviselő. Kulturális téren mindenekelőtt a Ráday-könyvtár megalapítása fűződik a nevéhez. Ráday (I.) Gedeon (1713–1792) a műveltség és irodalom terjesztésével, a színházi élet támogatásával és a péceli Ráday-kastély felépítésével vált ismertté. Apjával ellentétben Ráday (II.) Gedeon (1745–1801) inkább a politikában kamatoztatta tehetségét és élete során több rendkívül fontos beosztást töltött be: Hont vármegye főispáni helytartója, a királyi tábla ülnöke, a hétszemélyes tábla tagja, I. Ferenc koronázásakor belső titkos tanácsos, majd 1799-től koronaőr.³ 1782-ben bárói, 1792-ben (más forrás szerint 1790-ben)⁴ grófi címet kapott. A család talán legismertebb tagja az 1806-ban született Ráday (IV.) Gedeon, aki 1837-től mint az ellenzék egyik vezetője tevékenyen részt vett a Pest megyei politika alakításában, és ezért a kormány hűtlenségi perbe fogta. Országgyűlési követ, 1844-től a Nemzeti Színház intendánsa, 1847-ben jelentős szerepet játszik Kossuth követté választásában. 1848-ban Nógrád vármegye főispánja, majd börtönbüntetésének letöltése után, 1854-től a Nemzeti Színház újjászervezője és igazgatója.

A 19. század első felében a család hírneve és befolyása töretlen, vagyonának jelentős részét azonban már elveszítette. Ebben az időszakban már nem művészetet, irodalmat, kultúrát anyagiakkal segítő tevékenysége, hanem elsősorban a református egyház ügyeiben való szerepvállalás, a politika és a hadsereg iránti vonzódás, a házasságok és keresztelesek révén a családi kapcsolatok szélesítése emelhető ki. Rokonságuk kiterjedt a Podmaniczky, Teleki, Fáy, Prónay, Szapáry, Nádasdy családokra, tehát napi kapcsolatot tartottak a kor-szak legnevesebb famíliáival.

A később királyi biztосként elhíresült Ráday (V.) Gedeon Ráday (I.) László és az apai ágon porosz származású Wartensleben Ida gyermekeként 1829. július 16-án (?) született. Édesapja a töredékesen fennmaradt források szerint birtokain gazdálkodott, ami a sok esetben többgenerációs adósságok miatt korántsem lehetett könnyű feladat. Ráday (III.) Pál (1768–1827) halálát követően az adósok fiain, Ráday (I.) Lászlón (1804–1868) és Ráday (IV.) Gedeonon (1806–1873) kívánták behajtani a gyakran évtizedekkel korábbi és a család más tagjai által felvett kölcsönöket.⁵ A Rádayak jövedelme az 1820-as évek első felében jelentősen, kiadásaik viszont csak kisebb mértékben csökkentek, ezért a 18. század közepén elindult eladósodásuk folytatódott. 1820-ban még 60 326 Ft, 1826-ban viszont már csak 43 691 Ft volt a bevétel, a kiadás viszont 60 508 Ft-ról hat év alatt csak 54 524 Ft-ra csökkent. Benda Kálmán számításai szerint a család adósságai 1820-ban körülbelül 270 000, 1826-ban már közel 300 000 Ft-ot tettek ki. A 6 %-os kamattal számolt évi törlesztés tehát körülbelül 18 000 Ft, az elzálogosított érték pedig 1826-ban már elérte a 10 000 Ft-ot.⁶

³ Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. Ráth Mór, Pest, 1862. 549–553. Ezúton mondok köszönetet Molnár Editnek a családfa „megrajzolásában” nyújtott segítségéért.

⁴ Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IX. Grill Károly, Budapest, 1915. 18.

⁵ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban: DRERL), Ráday család levéltára (a továbbiakban: C/64), Ráday László iratai

⁶ DRERL, C/64, általános gazdasági iratok 68–69. doboz

Annak ellenére, hogy egy 1810-ben felvett 5000 Ft-os kölcsön visszafizetése miatt László „felmondó s intő törvényes levelet” is kapott, a gyermekek viszonylagos anyagi biztonságáról tanúskodik egy 1828-ban keltezett családi birtokmegosztás. Ennek megfelelően Lászlót illetve a ludányi gazdasági egység a szécsényi, halászi, apáti, pöstényi, galabócsi, kiskeregei birtokkal és a siroki szőlő 10 000 Ft jövedelemmel. A ludányi kastélyt ekkor csaknem 15 000 Ft-ra értékelték, a felsorolásban külön nem is szereplő, Ludánnyal szomszédos lutzinyi majorság pedig mintegy 2600 darabos juhállománnyal rendelkezett. Ráday László tisztségeire két helyen találunk utalást. Egy alkalommal „őfelsége kamarásának”, máshol több vármegye táblabírájának titulálják.⁷

Ráday Gedeon életének kétes hitelű adatai alapján nem bizonyítható egyértelműen a születési helye és ideje sem. Bár későbbi irataiban pesti születésűnek vallja magát, a Kálvin téri református egyházközség anyakönyveiben nem szerepel a neve. Születési dátumként későbbi hivatali előmeneteli törzslapján július 16-a szerepel, a halála után íródott és valószínűleg a család adatai alapján összeállított memoárok következetesen június 16-át említene. Testvéreinek száma körül is rendkívül nagy a bizonytalanság. A genealógiai szakművek csupán Gábor nevű testvéréről tesznek említést, de a Kálvin téri és a gyömrői református egyházközségek bejegyzései összesen három testvéréről tudósítanak. 1826-ban született István, a konfirmálási jegyzőkönyv tanúsága szerint valószínűleg 1831-ben Erzsébet és 1833-ban Gábor.⁸ Erzsébet 1849-ben skarlátban veszíti életét, Gábor 1878-ban mint honvéd gyalogsági hadnagy hal meg.⁹ Egy újságcikk szerint a három fiú együtt vett részt a szabadságharcban, és egyikük – az eddigi adatok alapján valószínűleg István – „a hadjáratban halt el”.¹⁰ A család hazafias gondolkodását bizonyítja, hogy édesanyjuk 1849-ben egy honvéd kórházat szervezett és tartott fenn, ahol a közeli ütközetek sebesültjeit ápolták.¹¹

A korabeli egészségügyi viszonyokat és a rendkívül magas gyermekhalandóságot figyelembe véve talán a gyermekekre való átlagosnál nagyobb odafigyelés és gondoskodás is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a 18 éves életkort mind a négyen megélték. Fáy András 1837–1846 közötti vizsgálataiból ugyanis kiderül, hogy Magyarországon átlagosan a gyermekek fele 10 éves kora előtt életét veszítette.¹²

Csupán néhány töredékes adattal rendelkezünk arra vonatkozóan is, hogy Gedeon hol töltötte a gyermekkorát. Kazinczy Ferenc 1831-ben látogatta meg észak-magyarországi rokonait, barátait s ekkor kereste fel a Nyitra megyei Ludányban Ráday Lászlót. Az író nyelvújító szerint a birtok már csaknem másfél évszázada a Ráday családé. „Még áll a ház régi alakjában, amelyben 1713-ban első Gedeon született, s még bírja az asztalt, melynél Rákóczy Ferencz a szécsényi conventból idejövet ülést tartott,” most pedig a „hatodik ízű Rádayak”, István és Gedeon játszadoznak ott.¹³ A hosszabb ludányi tartózkodásukat erősíti az édesapának címzett számtalan levél 1829–1830-ban, valamint az 1831. évi, személyesen aláírt számlák. 1831 októberében „Pesten vagy Gyömrőn” címmel arról értesítik

⁷ Budai László: Gróf Ráday Gedeon Szegeden (egy királyi biztosság előzményei és története). Szakdolgozat. Témavezető: Pelyach István. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék. Szeged, 2001. 22. (a továbbiakban: Budai); DRERL C/64, Ráday László iratai

⁸ Gyömrői református egyházközség anyakönyvei, Gyömrő; Kálvin téri református egyházközség anyakönyvei, Budapest.

⁹ Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv I. Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, Budapest, 1888. 203.

¹⁰ Vö. Budai 23.; Téli Újság, 1889. január 16.

¹¹ Gyömrői évszázadai. Szerkesztette: Rakó József, Gyömrő, 2000. 52.

¹² 19. századi magyar történelem. Szerkesztette: Gergely András. Budapest, 1998. 58.

¹³ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

Ráday Lászlót, hogy Ludányban és a szomszédos Halászbiban megszűntek a kolerás megbetegedések, de ezt a levelet is utólag Ludányba kellett átirányítani.¹⁴ Ez arra utal, hogy a 19. századi Magyarország talán legsúlyosabb demográfiai veszteségét, a mintegy 250 000 halálos áldozatot követelő járvány elől a család csak rövid időre keresett máshol menedéket. A későbbi években hosszabb időt töltöttek a Pest megyei Gyömrőn, ahol Ráday László gróf Teleki Sámuel megelőzve a falu legnagyobb birtokosa volt. Az itt-tartózkodásukra talán a legfontosabb bizonyíték, hogy 1838 és 1847 között mind a négy gyermek Gyömrőn konfirmált annak ellenére, hogy egyikük sem itt született.¹⁵

Ráday Gedeon iskoláit Pozsonyban, Pesten, a selmeci evangélikus líceumban és a kecskeméti református főiskola jogi fakultásán végezte. A szülők anyagi helyzetét és a gyermekek kis korkülönbségét ismerve feltételezhető, hogy az elemi ismeretek átadására tanítót fogadtak melléjük, amit a korszakban természetesnek, sok esetben társadalmi elvárásnak tekinthetünk. Szintén általánosan elfogadott volt a kortárs Podmaniczky Frigyes által megfogalmazott nevelési módszer, miszerint „a fiúgyermeknek nemcsak kedélyét s háziasságát, de ami éppen oly szükséges reája nézve, életrevalóságát is ki kellend fejteni. Az elsőbbit a család körében sajátítván el másod-természetté, ha egyszer az étellel magával jó érintkezésbe akár szellemi, akár testi fejlődése folytán, okvetlen el kell hagynia szülei házát, hogy ismeretlen elemek között nevedkedjék emberré.”¹⁶ Bizonyítani nem tudjuk, de a család mélyen megélt vallásosságát, Gedeon későbbi selmeci és kecskeméti tanulmányait ismerve feltételezhető, hogy Pozsonyban és Pesten is a 19. század első felében kiemelkedően jó színvonalúnak számító evangélikus iskolákat részesítette előnyben.

A pozsonyi líceum legalsó fokozatát az elemi iskola 2 osztálya (1–1 év), középső fokozatát a latin vagy grammatikai 3 osztály (2–2 év), a felső fokozatot a humaniorák 2 osztálya (1–1 év), a bölcséleti, jogi tanfolyam (3 év) és a teológia (2 év) alkotta. A hiányos adatokból az nem állapítható meg, hogy Ráday ezekből melyik évet/éveket végezte Pozsonyban – talán az alap- vagy középfok egyik-másik osztályát –, de vélhetően nem hagyta érintetlenül az ott tapasztalt szellem. Az iskolában nagyon sok a szlovák diák, korábban itt tanult František Palacký és Ján Kollár is. A líceum az 1830-as években „önkéntelenül is a pánszláv eszmék bölcsője és veteményes kertje lett”.¹⁷ 1835-től helyettesként szlovák nyelvet tanított itt Ludovít Štúr, aki nagy hatással volt tanítványaira. Közülük mindenekelőtt Michal Miloslav Hodža és Jozef Miloslav Hurban nevét kell kiemelnünk, akik irodalmi tevékenységükkel és a magyarokkal szembeni 1848-as ellenállás megszervezésével a későbbiekben rendkívül jelentős szerepet vállaltak a szlovák nemzeti fejlődésben. Ráday nemzetségekkal szembeni későbbi fenntartásaiban talán nem elhanyagolható szerepet játszottak a diákok közötti ellentétek, a szlovák hallgatók „a magyar és német nyelvű tanulótársaikkal [...] semminemű érintkezésben sem állottak.”¹⁸

Az 1844-et megelőző évet-éveket Ráday Pesten, feltételezésünk szerint az evangélikus gimnáziumban töltötte. Podmaniczky megfogalmazása szerint „már akkor is kiváló jó hírnek örvendő s kitűnőleg szervezett gymnasium” a grammatikai osztály két kurzusával (11–12 évesek), a syntaxis osztály két kurzusával (13–14 évesek) és a humanitas osztály két kurzusával (15–16 évesek) működött.¹⁹ A tanítási nyelv vegyesen a magyar, latin és német,

¹⁴ DRERL, C/64, Ráday László iratai

¹⁵ Gyömrői református egyházközség anyakönyvei, Gyömrő

¹⁶ Podmaniczky Frigyes: Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a naplótöredékekből 1824–1887. Budapest, 1986. 61.

¹⁷ Markusovszky Sámuel: A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története. Wigand, Pozsony, 1896. (a továbbiakban: Markusovszky) 459.

¹⁸ Markusovszky 461.

¹⁹ Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek 1824–1886. I. Grill K., Budapest, 1887. 229.; Gyapay Gábor: A Budapesti Evangélikus Gimnázium. Budapest, 1989. (a továbbiakban: Gyapay) 10.

a zay-ugróci tanterv 1843-as bevezetésétől döntően a magyar. A tanulók létszáma az 1830-as évek végén, 1840-es évek elején folyamatosan emelkedett, az 1840–41-es 269-ről az évtized közepéig 377 főre. A vallási megoszlást tekintve körülbelül kétharmaduk volt evangélikus és önálló gimnázium hiányában rendkívül magas az izraeliták aránya. A szülők foglalkozása szerinti származási tábla a kisiparos-kiskereskedő réteg túlsúlyát, ugyanakkor erős értelmiségi, tisztviselői háttérrel mutat. Az anyagilag biztos családi háttér tette lehetővé, hogy valláskülönbség nélkül minden diáktól évente 12 forint tandíjat, 2 forint beíratási díjat és 1 forint szertár- és könyvtárhatszónál díjat szedjenek. A pozsonyi iskolától eltérően itt nem találjuk nyomát nemzetiségi vagy vallási ellentéteknek, egy modern, előremutató értékrend kialakulásának lehetünk tanúi. Gyapay Gábor véleménye szerint a világi vezetés, a lelkészek és a tanárok „az intellektuális vallásosság kifejtésére törekedtek”, amit rendkívüli szellemi frissességgel és az új iránti fogékonysággal végeztek.²⁰

Ráday Gedeon 1844–45-ben a középiskola és főiskola közötti átmenetet jelentő bölcsészeti első évét a selmeci evangélikus líceumban töltötte. Végbizonyítványa szerint „erkölcsi fokozata első osztályú, szorgalma s szende lelkülete miatt különös ajánlást érdemel”.²¹ Tanulmányai során a következő minősítéseket szerezte: magyar nyelv: kitűnő; keresztyén erkölcstudomány: 1. félévben első osztályú középszerű, 2. félévben első osztályú; honi történet írásban: jeles; lélektan: első osztályú; számtan és mértan: jeles; görög nyelv: első osztályú ut. közül; magyar írgyakorlatok s észtan: jeles; neveléstan: 1. félévben első osztályú első közül, 2. félévben jeles; latin írók magyarázata: 1. félévben első osztályú, 2. félévben első osztályú első közül; latin írgyakorlatok: első osztályú; magyarhoni irodalom története: első osztályú.

A tantárgyak minősítéseit egyéb források és feldolgozások hiányában nem tudjuk pontosan rekonstruálni, de talán a pozsonyi evangélikus líceum 1820–1870 között használt értékelése hasonlít ehhez a leginkább: kitűnő, jeles, első osztály, jeles első osztály, első közép, első utolsó, második osztály, harmadik osztály.²² Ennek alapján Ráday bizonyítványa többnyire javuló minősítést, összességében jó eredményt mutat.

Az 1845–46-os tanévet, a bölcsészeti tudományok második évfolyamát már a kecskeméti református főiskolán kezdi. A dunamelléki református egyházkerület által az 1820-as végén alapított főiskola – Mikszáth megfogalmazása szerint – „latinos szellemű volt, de mégsem annyira vaskalapos, mint a többi. Ami a helyrajzi viszonyoknak és a városi címisek egészséges, reális gondolkodásának természetes következménye. Ameddig csak az ég pereme tart, ameddig csak kecskeméti fuvaros, vagy kereskedő járt a világ négy vége irányában, mindenütt magyarul beszélnek, hát minek, kinek az a latin nyelv? Aztán a város cívise is mind olyan egyforma, szép mándlis, gömbölyű magyar ember valamennyi, nincs itt feudális úr, mint Pápán, se tíz-husz Salva Gvardia, mint Komáromban, nem akar itt senki se lejjebb lenni, se feljebb lenni a másikkal, hát mire való volna ide akármilyen hókuszpókusz? A vaskalaposságot itt ugyan hiába próbálgatnák a professzor urak, mert itt egy kalap alatt van az egész város apraja-nagyja. Olyan város volt ez a Kecskemét akkor, hogy még a nemese is polgárságért folyamodott. Aki az egészséges téstábla esett, maga is téstávává vált. Ilyen sors érte itt a tisztelendő professzor urakat is.”²³ Talán a város szabad

²⁰ Gyapay 21.

²¹ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

²² Markusovszky 684.

²³ Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. I. Budapest, 1960. (a továbbiakban: Mikszáth) 59. (Mikszáth Kálmán összes művei. 18. k. Szerkesztette: Bisztray Gyula és Király István); Salva Gvardia helyesen Salva Quardia: ún. „nemese telek” a városon belül, ami mentes a városi hatóságtól, közvetlenül a megyei hatóság alá tartozik, ezért sokkal több kiváltsággal rendelkezik. Bartal, Antonius: Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae. Franklin, Budapest, 1901. 589.

levegőjének is köszönhető, hogy Gedeon tanulmányi eredményei a selmecivel összehasonlítva kiemelkedően jók, egyaránt kitűnő minősítést kap a vallástan, természettanban alkalmazott mértan, polgári egyetemes és honi történettan, bölcsészeti erkölcsstan, lélek- és ismerettan, bölcsészeti történetek és magyar nyelv tárgyaiban, erkölcsseiben pedig első osztályúnak nyilvánították.²⁴ A főiskola tanárai a város atmoszférájával összehasonlítva is rendkívül liberálisak voltak a diákok tanulmányait illetően. Az igazgató, Tatai András „arra a pedagógiai magaslatra helyezkedett, hogy voltaképpen maga magát művelje az ifjúság, amit ők, a tanárok adnak hozzá, az csak az *elfelejteni való* – a tananyag.”²⁵ A tanulók a sok szabadidőt – legalábbis Jókai szerint – számtalan önképzőkör megalakításával próbálták kihasználni a francia nyelv, ének, zene, tánc, vívás, szavalás, rajzolás területén.²⁶

A Selmecen elkezdett és Kecskeméten befejezett két éves bölcsészeti képzést az egy éves jogászokodás követte, ami „elég volt [...] az akkori magyar törvény egész kódexének a megismerésére”.²⁷ Ráday ismét kiválóan teljesít, minden tárgyból kitűnő minősítést szerez, erkölcsseiben pedig a korábbiakhoz hasonlóan ezúttal sem találunk kivetnivalót. Talán érdemes kiemelni, hogy a második kecskeméti évében a korábbiakból egyetlen tárgyat sem tanul, ennek ellenére oktatói közé csak egyetlen új tanár lép. Tatai András természettan és számtan, Tomory-Szabó Sándor filozófia és Karika János professzorok mellett most már Vattai Sipos Imre professzor juris névvel is találkozhatunk, akit a köznyelv találóan csak „Werbóczy hazajáró lelké”-nek nevez.²⁸ Ráday 18 éves korában, 1847 augusztusában kapta meg kitűnő minősítésű jogi diplomáját, amivel megnyílt előtte a rendi – és később a polgári – Magyarország által az elszegényedő nemesi rétegnek nyújtott kétféle lehetőség: a politikusi vagy közszolgálati pálya.

Gedeon 1844–1847 közötti iskolai bizonyítványain gyömrői lakóhely szerepel, ezért talán nem meglepő, hogy a képzítéshez szükséges törvénygyakorlatot kezdetben Pest megye szolgabírájaként teljesítette.²⁹ 1848-ban megkezdett (segéd-)fogalmazói működéséről a feldolgozások eltérő adatokat tartalmaznak: Sándor István véleménye szerint a Szemere Bertalan vezetésével megalakuló belügyminisztériumban, míg Bona Gábor adatgyűjtése szerint a Kossuth vezette pénzügyminisztériumban tevékenykedett.³⁰ A fegyveres harc kezdetétől szabadcsapatokat szervezett, majd közlegényként belépett a hadseregbe. Vélhetően jó politikai kapcsolatokkal rendelkezett, mert – amint az Pázmándy Dénes, a képviselőház elnökének egyik leveléből kiderül – fiatal kora ellenére Jellačić üldözésére egy csapat katonát rendelték a parancsnoksága alá. A végrehajtó hatalom gyakorlásával megbízott Országos Honvédelmi Bizottmány megszervezésekor pedig Kossuth több posztion is számított szolgálataira. 1848. november 19-i kormánylista-tervezetében a 4 nemzetőr főkapitány egyikének javasolta, november 30-án pedig vagy a kultuszminiszteri poszt várományosaként, vagy a Dunán inneni nemzetőri kerület főkapitányaként emlegeti a nevét.³¹ 1849

²⁴ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

²⁵ Mikszáth 60., kiemelés az eredetiben.

²⁶ Jókai Mór: Emlékeimből. Budapest, 1912. (a továbbiakban: Jókai 1912.) 269–270. (Jókai Mór hátrahagyott művei. IV. k.)

²⁷ Jókai 1912. 269.

²⁸ Mikszáth 58. és DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

²⁹ Világ, 1923. április 20.

³⁰ Sándor István jegyzetei In: Jókai Mór: A lélekidomár. Jókai Mór összes művei. Regények 51. Budapest, 1967. 566.; Bona Gábor: Hadnagyságok és főhadnagyságok az 1848/49. évi szabadságharcban. III. Budapest, 1999. 9–10.

³¹ Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Budapest, 1952. 88., 505., 594. A kötet összeállítói egyértelműen megkülönböztették a két Ráday Gedeont, ezért egyéb források ismerete nélkül csupán kétkedésünket fejezhetjük ki, hogy Kossuth valóban az általunk vizsgált személyt, és nem annak rokonát, az ellenzéki politikusként régóta ismert és elismert Ráday (IV.) Gedeont nevezhette-e meg.

nyarán újra a hadseregnél tűnik fel, ahol „közkívánatra” segédtsízté, később lovas főhadnaggyá léptették elő. Szolgál Mészáros Lázár, Dembinski, majd Bem tábornokok mellett. A háborúban megbetegedett, előbb Déván és Aradon, utóbb felgyógyulásáig Makón ápolták. A hagyomány szerint „ezt a Faragóné nevű egyszerű parasztasszonyt, 23 év múlva, mint királyi biztos is felkereste, s annak jószívűségét hálás szívvel emlegeti ma is.”³²

A szabadságharc leverését követően elkerülte a bírósági felelősségre-vonást és a visszaemlékezések többsége szerint a család birtokára vonult vissza gazdálkodni. Egy sajtóközlemény a Cserhátra helyezi életének ezt a szakaszát. „Víg élet folyt ott az ötvenes esztendőben, s Farkasdon a Wartensleben lányok, Gombán a hétországra szóló szépségű Szűcs Klárika ablaka alatt éjszakáról éjszakára húzta a cigány. A fiatal daliás Gidát nagyon kedvelték a női társaságokban...”³³ A szórakozás mellett a későbbi politikusi pályára történő tudatos felkészülést egy „Szónoklatlan Tatay Andrástól” című füzet bizonyítja, amiben egykori kecskeméti professzorának 1853 májusa és 1854 januárja között ismeretlen helyen elhangzott előadásai szerepelnek. Sajnálatos módon nem tudjuk, hogy Ráday az alapos jegyzetelésen túlmenően elcsajátított-e valamit a retorika tudományából, mert később parlamenti képviselőként eltöltött mintegy másfél évtizedes tevékenysége alatt ismereteink szerint egyetlen beszédet sem tartott. 1854-ben vette feleségül a mélyen vallásos, művelt Bárczay Annát, akivel évtizedeken keresztül boldog házasságban éltek.³⁴ Gyermekekük azonban nem született, így felesége „folyvást neveli, taníttatja, istápolja egyik-másik rokon család árváját”.³⁵

Az egymásnak ellentmondó források alapján nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, hogy 1861-ben részt vett-e a néhány hónapig ülésező főrendiház munkájában.³⁶ Ennek feloszlata és az önkényuralom visszaállítása után azonban bizonyosan ismét vidéki birtokára vonult vissza. Egy ismeretlen visszaemlékező igen érzékletesen írja le a korabeli vidéki nemesek, köztük Ráday Gedeon életét. „Látom a toronyszobában édesapámat, aki mint a többi bús magyar, komor tespedésben töltötte a napot. Látom barátait, s leginkább él emlékezetemben közülük az, aki vízben, sárban, hóban, fagyban, ahogy bealkonyodott a kora téli nap, rendesen ellátogatott mihozzánk. Szálas, szőke férfi volt, s rendesen hosszú, mogyorófa fütykőst tartott a kezében. Nekem mindig hozott valamit a szálas szőke úr. [...] Aztán édesapámmal leültek tartlizni, s tartliztak míg csak vacsorához nem hívta őket az inas. Jó multság volt ez akkor olyanoknak, akiknek nem esett jól a beszéd, mert amiről beszélhettek volna, fájt mind a kettőnek. Ez a szálas szőke úr Ráday Gedeon volt...”³⁷

1865-től tagja volt a főrendiháznak, és első nyilvános szereplésére meglehetősen különös körülmények között került sor. Az 1867. március 4-i, összesen 15 percig tartó ülésen a jegyzők közül egyedül báró Majthényi László honti főispán jelent meg, aki – miután kijelentette, hogy „az olvasás őt ma fárasztja” – egy helyettes megválasztását kérte, akit közfelkiáltással Ráday Gedeonban találtak meg.³⁸ Természetesen nem bizonyítható, hogy a helyettesítés módja és a személy kiválasztása tudatos volt, de ennek később két alkalom-

³² Budai 23.; Téli Ujság, 1889. január 16.

³³ Ismeretlen újság cikke a DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai között

³⁴ Kálvin téri református egyházközség anyakönyvei, Budapest. A Magyar Nemzeti Zsebkönyv az esküvő évét 1855-re helyezi. 203.

³⁵ Téli Ujság, 1889. január 16.

³⁶ Egy főrendű család nagykorú tagjaként erre elméletileg jogosult, és a személyes iratai között fenn is maradt egy Ráday Gedeon névre szóló főrendiházi meghívó. A főrendiház nyomtatványai szerint ugyanakkor csak egy Ráday Gedeont hívtak meg az országgyűlésre, aki képviselőházi megválasztása miatt a főrendiházban nem jelenhetett meg. Ez pedig ismereteink szerint Ráday (IV.) Gedeon volt.

³⁷ Ismeretlen újság cikke a DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai között

³⁸ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Főrendi ház-Napló. Athenaeum, Pest, 1869. (a továbbiakban: Főrendi ház-Napló 1865.) I. köt. 172.

mal történő megismétlődése már egyértelmű célt feltételez. Március 26-án a főrendiháznak három új jegyzőt kellett választania, és a 64 megjelent szavazóból 38-nak a bizalma is elég volt a tisztség elnyeréséhez. Ráday azonnal felszólalt és a főrendek által talán kevésbé tolerálható módon megpróbált kitérni a megtiszteltetés elől: „Bocsánatot kérek, hogy kénytelen vagyok megválasztásom miatt fölszólalni. Részemről mindig kötelességemnek tartottam és fogom tartani a mélt[óságos] főrendek bármily parancsolatának egész készséggel engedelmeskedni; jelen esetben azonban elfoglaltságaimnál fogva nem teljesíthetvén ezen rámi nézve nagyon megtisztelő hivatást úgy, amint a mélt[óságos] felsőház kívánná, kérem, hogy helyettem méltóztatnának más tagot megválasztani.”³⁹ A ház elnöke ezt követően némileg értetlenül fordult véleményért a jelenlévőkhöz, talán ugyanúgy félreértve Ráday felszólalását, mint az utána következő Tomcsányi József főispán. A tömör megfogalmazásból ugyanis kiolvashattak némi sértődöttséget, amit a kevés jelenlévő még kevesebb szavazata okozott. Ezért a biztatás mellett némi erőszakos ráhatást, talán kioktatást is fel lehet fedezni Tomcsányi szavaiban: „Miután a háznak több jegyzője lesz, s azt hiszem, különben sem lesz oly folytonos elfoglaltatása ő méltóságának, hogy ezen hivatásnak meg ne felelhetne: föltesszem hazafiui buzgalmáról, hogy a ház bizalma folytán a jegyzői állomást el fogja vállalni.”⁴⁰

Véleményem szerint azonban Ráday óvatosságának az volt az oka, hogy ekkor már döntés született belügyminisztériumi osztálytanácsosi kinevezéséről – és talán a rendőri osztály vezetésének átvételéről –, amit április 3-án a kormány, április 5-én a király is jóváhagyott.⁴¹ Ennek ellenére a főrendház jegyzői tisztségét rendkívül lelkiismeretesen látta el, az 1868. december 9-ig tartott 136 ülésből 48 alkalommal töltötte be funkcióját. Az országgyűlésen a jegyzők feladatai közé tartozott a jegyzőkönyvek szerkesztése, az üléseken az iratok felolvasása, a hozzászólók összeírása és szolítása, a szavazatok számlálása.⁴² Jegyzői minőségében ő jelentette be a képviselőház 1867. április 5-i ülésén, hogy a főrendiház elfogadta a közös ügyi törvényt, és ezzel a parlament is hozzájárult az új államjogi rendszer életbe léptetéséhez.⁴³

Ráday 1868 decemberétől a szegedi királyi biztosság ügyeivel foglalkozott, ezért az 1869–1872 közötti főrendiházban nem szólalt fel és jegyzőséget sem vállalt. 1869 áprilisában 27 másik taggal együtt csak a „napló-hitelesítési bizottság” tagjává választották meg, ami nem jelentett különösebb elfoglaltságot.⁴⁴

A sajtó híradásai szerint 1869-ben próbálkozott először a képviselőházba való bejutással, de ekkor még kevés sikerrel. A *Szegedi Híradó* a Fülöpszálláson és Dorozsmán tett választási korteskörútról és lelkes fogadtatásról ad beszámolót: „A dorozsmai választók múlt kedden este jelöltjük tiszteletére díszes lakomát rendeztek, melyet – magyar szokás szerint – sok szép felköszöntés fűszerezett. A dorozsmai 500 választó testtel-lelékkel Deák-párti s egyhangúlag gr. Rádayt élteti, valamint a kerület választóinak túlnyomó része.”⁴⁵ Az ellenzék a szokásoknak megfelelően mindent elkövetett személyének lejáratására, és ekkor első ízben hangsúlyozták a Ráday által letartóztatottak megkínzását. Kiskundorozsmán a rivális baloldali választók állítólag megtámadták a községházát, ezért a Szegedről kirendelt ka-

³⁹ Főrendi ház-Napló. 1865. I. köt. 196.

⁴⁰ Főrendi ház-Napló. 1865. I. köt. 196–197.

⁴¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Miniszterelnökségi Levéltár, Minisztertanács (a továbbiakban: K 27) 1867. április 3.; DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai, szolgálati törzslap

⁴² Szerencs János: A főrendiház szervezete. Budapest, 1893. 202.

⁴³ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IV. köt. Emich Gusztáv, Pest, 1867. 148.

⁴⁴ Főrendi ház-Napló. 1869. I. köt. Pest, 1870. 6.

⁴⁵ Szegedi Híradó, 1869. március 11.

tonaság 24 személyt tartóztatott le és kísért a Ráday felügyelete alatt álló várbörtönbe! A királyi biztos azonban a jelek szerint nem kívánt visszaélni helyzeti előnyével, ezért Szegedre történő visszaérkezését követően azonnal elszállíttatta őket, majd néhány nappal később váratlanul lemondott a képviselő-jelöltségről.⁴⁶ A visszalépésben döntő szerepet játszhatott, hogy az eredetileg néhány hónapos rendteremtésnek gondolt szegedi tevékenysége elhúzódott, közeli befejezésére nem volt remény. A kudarc másik fontos oka, hogy a Deák-párti sajtó lelkes támogatása ellenére megválasztására talán nem is volt reális esély. Ráday visszalépését követően ugyanis pártja senkit nem indított helyette, így a bal-középi Ivánka Imre egyhangú szavazással került a képviselőházba.

A főrendiházi tagság nem járt jövedelemmel, a képviselőházba nem sikerült bekerülnie, ezért 1867-től állást vállalt a belügyminisztériumban, ahol osztálytanácsosként a rendőri osztály vezetésével bízták meg. Ez bizalmi állás, a kinevezés minisztertanácsai döntést és királyi megerősítést kívánt.⁴⁷ Ráday semmiféle tapasztalattal nem rendelkezett a rendőri ügyekben, ezért feltételezhetően magas pártfogóra, legalább Wenckheim Béla belügyminiszter támogatására volt szüksége a tisztség elnyeréséhez. Kezdi fizetését a hivatali bértábla alapján évi 2500 Ft-ban, lakbérpótlékát 400 Ft-ban állapították meg. Ez az összeg 1871-ben 3000, illetve 500 Ft-ra módosul, amiből fényűzésre ugyan nem futotta, de úri középosztályi megélhetést biztosított egy családnak.⁴⁸ 1870 júniusáig – amikor lemondott a rendőri osztály vezetéséről – a szegedi kiküldetés idejére emellett napi 8 Ft, ezt követően 10 Ft pótlékban is részesült, ami gyakorlatilag megduplázta fizetését. Összehasonlításul érdemes megjegyezni, hogy egy 1887-ben készült felmérés tanúsága szerint a legjobban fizetett budapesti gyári munkások sem kerestek többet napi 2–2,5 Ft-nál. A szolgabírák évi átlagban 826 Ft-ot, a főszolgabírák 1234 Ft-ot kaptak a századforduló táján. A miniszterelnök kapta a legmagasabb fizetést, évi 30 000 Ft-ot.⁴⁹

1872. január-februárban döntés született a királyi biztosság megszüntetéséről, ezért Ráday a megélhetést biztosító elfoglaltság után nézett. Családja történetét ismerve és személyes habitusa alapján sem meglepő, hogy további életét a politika közelében kívánta eltölteni. A képviselőházi tagság jelentősen megváltoztatta az életét, ezért kiemelten foglalkozunk az első választás viszonylag jól dokumentálható körülményeivel.

A biztos siker érdekében júniusban egyszerre három helyen is indult az országgyűlési képviselőválasztáson, és a zajos ünnepléseket hangos győzelem, majd csendes bukás követte. A Deák-párt jelöltjeként először Aradon, majd az ókanizsai kerületben, később pedig Szeged egyik választókerületében kérték fel indulásra. Az előkészületek a felkérések komolyságától függően eltérő intenzitással folytak. Aradon már május 18-án, a választások előtt egy hónappal megtartotta első programbeszédét, míg Szegeden a „Tigris” és „7 pacsirta” vendéglőkben június 9-én még mindig csak az ünnepélyes felkéréséről döntött a 300 fős tömeg.⁵⁰

Az ókanizsai kerületben egy jól megszervezett korteskörúttal igyekezett választókat szerezni, ahová titkári minőségben elkíserte őt szegedi beosztottja, Kapeller Béla is. „Hosszú sorú kocsik és nagyszámú banderium imposans kíséretében” érkezett Ókanizsára, ahol „10.000-re menő által szűnni nem akaró lelkesült éljenzések és zsíviókkal fogadtatván”. A hivatalos lap lelkes számolója a többi városban és községben is részletesen is-

⁴⁶ MOL Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM), Szegedi királyi biztosság (a továbbiakban: K 151) 1. cs. 1869. 288. sz.; Szegedi Híradó, 1869. március 28.

⁴⁷ MOL K 27 1867. április 3.

⁴⁸ MOL BM K 151 12. cs. 1870. 479. sz.; 22. cs. 1871. 1804. sz.; 35. cs. 1872. 1790. sz.

⁴⁹ Jelentés az 1887. évben foganatosított gyárvizsgálatokról. In: Magyar munkásszociográfiák 1888–1945. Szerkesztette és bev.: Litván György. Budapest, 1974. 45.; Gerő András: Az elsőpró kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon. Budapest, 1988. 163.

⁵⁰ Szegedi Híradó, 1872. május 19., 26., 31., június 12.

merteti a fogadtatást, a „fényes deputatio”-kat és az éjszakai mulatást, a 60 fehér ruhás hölgy által átadott babérkoszorút és virágcsokrokat, az ágyúlövéseket, de egyvalamiről nem ejt szót: a jelölt programjáról. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy a képviselőjelöltek programbeszédekben viszonylag kevés teret szenteltek a helyi sajátosságoknak, többnyire megmaradtak a párt megjelölése és néhány általánosság kiemelése mellett. Ennél fontosabb a jelölt nevének ismerete, a választásokat kísérő „bankettek” és itatások sora, a fényes felvonulások, zene, vigalom, amint az újságíró fogalmaz: „bátran mondhatom, hogy e nap oly ünnep volt városunkban, milyent még itt soha nem ülték.”⁵¹

Aradon nem volt szükség Ráday bemutatására, mert a királyi biztosság utolsó hónapjai a városhoz és közvetlen környezetéhez kötöttek. A választást június 18-ára tűzték ki, és ennek külsőségei nem tértek el a máshol megszokottól. „Azelőtt mindig a főtéren folyt le a választás, de ekkor, mivel a színház építése folyamatban volt és a hangulat igen izgatottá vált, nehogy egyes túllelkesülő hazafiak a színház tégláit politikai érvek gyanánt használják fel, a Thököly-térre helyezték át a választás bódéit.”⁵² A pártok pontosan nyilvántartották a szimpatizánsaikat, így „aki nem jött el szavazni, azt elhozták; elhozták a betegágyból, a kórházból is.” A választáson végül 28 óras szavazás után Ráday Gedeon 1236, ellenfele, Dr. Chorin Ferenc pedig 1071 szavazatot kapott.⁵³ A megválasztott képviselőt a tömeg lelkesen ünnepelte és vállain vitte a mandátum átadásának színhelyére.

Aradi megválasztása ellenére Ráday nem mondott le a szegedi mandátum megszerzéséről. Talán a személyes hiúság lehet a magyarázata, hogy a másnapi szavazáson megpróbálta legyőzni a szélsőbal jelöltjét, de csúfos kudarcot vallott. Három órával a szavazás megkezdését követően – annak ellenére, hogy a helyi Deák-párti sajtó szerint vezetett – visszalépett a további küzdelemtől, és így 374 fős szavazattöbbséggel ellenfelét juttatta a parlamentbe.⁵⁴ Talán ez a vereség és az ezzel járó presztízavesztés az oka, hogy az ókanizsai választás eredménye nem ismert, a kedvező kilátások ellenére visszaléphetett a jelöltségtől.

Túlzás nélkül állítható, hogy a képviselőházban 1872–1875 között eltöltött három év életének nem a legtermékenyebb időszaka. Egyetlen alkalommal sem szólalt fel, csupán választókerületének két kérvényét teszi le a „tisztelet ház” asztalára. Jelentősége miatt a másodikat emelnénk ki, ekkor ugyanis az aradi „kávé iparúzó-egylet” tett javaslatot a játékszobára és tekejátékra vonatkozó adótörvény-javaslatok félretételére.⁵⁵ Nem csodálkozhatunk tehát egy visszaemlékező sommás véleményén, amellyel az 1872. évi választásokat és a képviselő későbbi működését kommentálta: „Ráday másnap elutazott Aradról és választóit többé sem írásbeli, sem szóbeli beszámolóval föl nem kereste.”⁵⁶

Az 1870-es évektől a politika mellett a református egyház ügyei kötöttek le idejének jelentős részét. A Dunamelléki Református Egyházkerület világi főgondnokává 1871-ben 162 szavazattal Lónyay Menyhért miniszterelnököt választották meg, Ráday ekkor – Tisza Kálmánhoz hasonlóan – csak egy szavazatot kapott. A következő évben az egyházkerületi közgyűlésen már világi tanácsbíróvá választották, 1876-ban pedig a felső-baranyai egyházmegye világi gondnoka lett.⁵⁷ 1877-től a nagyobb tekintélyű, 6 vármegye területén el-

⁵¹ Budapesti Közlöny, 1872. június 15.

⁵² Szegedi Napló, 1901. december 5.

⁵³ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

⁵⁴ Szegedi Híradó, 1872. június 21.

⁵⁵ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló XV. köt. Buda, 1875. 77–78.

⁵⁶ Szegedi Napló 1901. december 5.

⁵⁷ A Dunamelléki ref. egyházkerület Pesten, 1872-ik év május 25-ikén s következő napjain tartott Közgyűlésének Jegyzőkönyve. (a továbbiakban: Közgyűlési jegyzőkönyv, 1872.) Kiadta Polgár Mihály. Pest, 1872. 5–6.; Közgyűlési Jegyzőkönyv, 1876. Kiadta Farkas József. Budapest, 3–5.

terülő békés-bánáti kerület világi elnöke, ahol „főleg a szórványokban és a kincstári telepeken levő gyülekezetek megszilárdításán” fáradozott.⁵⁸ Bekapcsolódott az evangélikus iskolaügy fejlesztésébe, és az e célra kiküldött bizottság elnökeként 1884-ben ő terjesztette elő a „Budapesti ev. ref. teológiai akadémia szervezete” és a „Theológusok, káplánok, lelkészek és theol. tanárok vizsgálati rendszabálya” című javaslatokat.⁵⁹

A töredékes adatok szerint az 1875–1878. évi országgyűlésen nem vett részt, és anyagi helyzete ekkor jól láthatóan megrendült.⁶⁰ 1875-ben lakásának bútorait csaknem elárverezték, 1878-ban és 1881-ben összesen legalább 20 000 Ft hitelt kényszerül felvenni.⁶¹ Egy későbbi megjegyzése szerint eladósodásáért királyi biztosi tevékenységét is okolta, amint orvosának megfogalmazta: „gyóni kis birtokomnak az árát is arra költöttem el, hogy azokat a rabokat, akik töredelmesen vallottak, jobb élelmezésben részesítettem a magam erszényéből”.⁶² Szórványos adataink szerint királyi biztosként meglehetősen otthonosan mozgott a szegedi társasági életben, néhány hétig betöltötte egy szabadkőműves páholy főmesteri tisztét, tiszteletbeli tagjává választotta a szegedi Belvárosi Kaszinó, jótékonyasági esteken, bálokon vett részt, ahol jelentős összegeket adományozott, a város leghíresebb cigányprímásának ő adta a „Kukac” becenevet.⁶³ Az 1870-es évektől több alkalommal keresett fel külföldi gyógyfürdőket, amelyek a gyógyítás mellett ekkor már a különböző társadalmi rétegek divatos találkozási helyévé váltak.⁶⁴

A felsorolt adatokból azonban nem derül ki egyértelműen, hogy a posztjával járó kötelező reprezentáció és a vidéki nemesi mentalitás megnyilvánulásai mennyire választhatók el egymástól, anyagi ellehetetlenüléséhez esetleg hozzájárulhatott-e a szórakozás különböző formáinak későbbi „kiteljesedése”. Véleményem szerint azonban elsősorban a mindenáron való visszatérés kényszere, a két parlamenti mandátum (1878, 1881) költségei szolgálhatnak magyarázatul, mert ez a korszakban az esetek többségében több tízezer forintot emésztett fel.

Viszonylag szerény pénzügyi lehetőségei eleve kizárták az arisztokráciával történő kapcsolatok kiépítését, bár erre család hagyományai esetleg feljogosították volna. Ennek illusztrálására talán a legjobb példa egy bécsi királyi estélyre történő meghívása, ahol „háromezeröt száz vendég [vett részt], akik közül minden ötödik mágnás, minden tizedik tábornok, minden ötvenedik egykori vagy mostani miniszter és minden századik ismerős” – legalábbis az eseményt felidéző Jókainak.⁶⁵ A fogadás részletes ismertetéséből csupán egyetlen momentumot emelnénk ki, ami talán hűen példázza Ráday és a vendégek döntő többsége között a társadalmi pozícióból adódó különbségeket. Jókai és Ráday elsőként ér-

⁵⁸ Téli Újság, 1889. január 16.

⁵⁹ Iskolatörténeti adattár. I. Szerkesztette: Thury Etele, Pápa, 1906. 282–283.

⁶⁰ Egy feldolgozás szerint Ráday 1875-től Óbecse követeként vett részt az országgyűlés munkájában, ez azonban forrásokkal nem bizonyítható. Lásd: Tóth, Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848 bis 1892. München, 1973. 304.

⁶¹ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), Görgey István közjegyző iratai

⁶² Vasárnapi Újság, 1901. december 8.

⁶³ Budai 66.; Arató Frigyes: Az Árpád-páholy története 1870–1895. Bába Sándor, Szeged, 1895. 60.; Cserzy Mihály (Homok): Az öreg Szeged. Új „Élet”, Szeged, 1922. 75.; Czímer Károly: A szeged-belvárosi kaszinó százéves története (1829–1929). Szeged, 1929. 149.

⁶⁴ A két ismert helyszínből nem tudunk egyértelműen következtetni a Ráday életminőségét befolyásoló betegségekre, de amíg az 1870-ben igénybe vett küssingeni fürdő – sok más mellett – a gynomorbiántalmak, köszvény és reuma gyógyítására szolgált, addig az 1890-es években meglátogatott Gleichenberg a „tüdőbajosok Mekkája” volt. Hankó Vilmos: Külföldi fürdők, gyógyító helyek és ásványvizek. Eggenberg, Budapest é.n. 32–34., 44–46. A fürdők társasági életéről lásd Kósa László: Fürdőélet a Monarchiában. Holnap, Budapest, 1999. 155–173.

⁶⁵ Jókai Mór: Életemből. I. Jókai Mór munkái gyűjteményes díszkiadás 95. Budapest 1997. (a továbbiakban: Jókai 1997.) 93.

keztek a várba és a „főtétekfogó mester őexcellenciája” kegyességéből elképedve járták végig a gazdagon berendezett termeket, csodálták a falakat borító gobelin szőnyegeket és az uralkodó párnak előkészített ajándékokat. Nem illettek ebbe a környezetbe, ahol a díszruhák tömegében „a sporadice felmerülő polgári fekete frakk úgy tűnik fel, mint a ragout levesbe esett légy”.⁶⁶ A hiányzó adatok alapján azonban nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy ez a távolságtartás a társadalomban betöltött szerepének természetes következménye vagy tudatos magatartás-e. Itt érdemes megemlíteni, hogy ismereteink szerint nem volt tagja az arisztokratákat tömörítő Nemzeti Kaszinónak, annak ellenére, hogy grófi rangja ezt elméletileg lehetővé tette, és családjából unokaöccse és annak fia is élt ezzel a lehetőséggel.⁶⁷

1878-ban a Torontál megyei Pancsova városa ellenjelölt nélkül juttatta a képviselőházba.⁶⁸ Ez a három év is minden különösebb eredmény nélkül telt el, leszámítva azt, hogy néhány évre a közigazgatási bizottság tagjává választották. Ennek ellenére 1881–1884 között ismét Pancsova követe és ekkor a korábbiakkal összehasonlítva jelentős karriert mutathat fel. A bíráló-, a függő államadosságokat ellenőrző, a közigazgatási és a köztisztviselők minősítését tárgyaló bizottságokban vállalt tisztséget. Tekintélyének növekedését jól mutatja, hogy 1882-ben és 1883-ban beválasztották a közös ügyek ellenőrzésére, a költségek megszavazására kiküldött delegációba.⁶⁹

1882-ben a delegáció három alkalommal is összeült, mert rendkívüli költségek megszavazására volt szükség a Dalmáciában és Boszniában kitört felkelés leveréséhez. Ráday a magyar politikai életben igen rangosnak számító személyiségekkel szavazhatott együtt, Andrássy Gyula, Apponyi Albert, Baross Gábor, Csáky Albin, Szilágyi Dezső számítottak a magyar delegáció legtekintélyesebb szellemi vezetőinek.⁷⁰ Csupa egykori és későbbi miniszterelnök és miniszter, nem is szólva az üléseken rendszeresen megjelenő – talán nem túlzás kijelenteni, a tanácskozásokat szemmel tartó – nagyhatalmú miniszterelnökről, a hatalmas csúcsán álló Tisza Kálmánról. Ráday ebben a környezetben természetesen nem játszott kiemelkedő szerepet, és bár a hadügyi bizottság tagjának megválasztották, jó „mameluk”-ként különösebb haborúz nélkül szavazta meg a magyar előterjesztéseket.⁷¹

Amennyiben úgy tekintünk a parlamentre, mint a dzsentri számára a társadalmi elitbe történő – legalábbis a politikai kiválasztódás sajátos szempontjai szerinti – felemelkedést biztosító szervezetre, akkor a delegációs tagság egyértelműen a lehetőségek maximumát jelenti. Az 1880-as években már talán kevésbé tölt be a kiegyezést követő évekhez hasonló politikai funkciót, szerepe egyre inkább tagjai tekintélyének növekedését szolgálja, az ural-

⁶⁶ Jókai 1997. 93–94.

⁶⁷ A Nemzeti Casino szabályai és tagjainak névsora 1878. Budapest, 1878. 34. Az eddig megfogalmazottak alapján is látható, hogy rendkívül nehéz Ráday társadalmi hovatartozását egyértelműen meghatározni. Leegyszerűsítő véleményem szerint családi hagyományai, származása az arisztokráciához kötődtek, anyagi és viselkedésszociológiai értelemben azonban – amint azt a későbbiekben talán sikerül majd bizonyítanunk – a dzsentrihez sorolható.

⁶⁸ Az 1878. évi választási jegyzőkönyvet lásd DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

⁶⁹ Az 1878. évi október 17-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház.-Jegyzőkönyv. III. köt. Pest, 1880. 81. Az 1881. évi szeptember 24-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház.-Napló. I. köt. Pest, 1882. 31., 178., 140., III. köt. 140., VII. köt. 52., XIII. köt. 120.

⁷⁰ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött országos bizottság rendkívüli (II.) ülésszakának jegyzőkönyve. Budapest, 1882. 22.

⁷¹ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött bizottság jegyzőkönyvei. (a továbbiakban: Delegációs jegyzőkönyv) Budapest, 1882. 5. A korabeli politikai szleng „mameluk”-nak nevezte azokat a kormánypárti képviselőket, akik vita és gondolkodás nélkül, mintegy szavazógépként voksoltak a kormánypárti előterjesztések mellett. 1883-ban Ráday betegségére való hivatkozással nem vett részt az üléseken. Delegációs jegyzőkönyv 1883. 3.

kodóval való – még ha csak udvari ebédek, estélyek formájában megmutatkozó – közvetlen kapcsolat szinte egyedüli fórumává válik.⁷²

Ráday 1884-től nem vesz részt a politikai életben. 1886-tól osztályvezető, majd 1888-tól miniszteri tanácsosi címmel a Honvédelmi Minisztérium I. osztályú osztálytanácsosa. A minisztérium kiválasztása törvényszerűnek tekinthető, ugyanis már 1885-ben igazolást kért 1848–49-es tevékenységéről, honvédségi rangjáról. Az állás elnyeréséhez kétségtelenül hozzájárulhatott az is, hogy 1882–83-ban a miniszteri posztot fiatalon elhunyt unokatestvére, ifjabb gróf Ráday Gedeon töltötte be. A minisztériumban töltött viszonylag rövid idő alatt több osztály vezetését is rábízták, de ezek fontossága egyre csökkenő tendenciát mutat. 1886-ban a véderő elleni visszaélések és nősülési ügyek, 1887–1888-ban a családfenntartók, 1889-től a statisztikai osztály vezetője.⁷³

1892-ben csaknem teljesen elveszítette hallását, ezért évi 1750 Ft-os nyugdíjjal nyugállományba helyezték. A sajtó híradása szerint „nyugalomba vonulása után néhány nagyobb budapesti intézet igazgatósága és felügyelő bizottságában” vett részt, ahol feltételezhetően nem – egyébként hiányzó – szaktudására, sokkal inkább politikai összeköttetéseire számítottak.⁷⁴ Még királyi biztosi megbízatása idején, 1872-ben az ő elnöklésével szerveződött meg Szegeden a Délmagyarországi Földhitelintézet, amelynek alapítói között országos és helyi ismeretekkel rendelkező notabilitásokat is találunk például Károlyi Sándor, Türr István, ifj. Ráday Gedeon vagy Eisenstädter Nándor és Rosenberg Izidor személyében. Az intézetet záloglevelek és községi kölcsönkötvények kibocsátására hozták létre, de az épület berendezése és a személyzet felvétele után a bécsi tőzsdeválság miatt az előkészületeket az utolsó pillanatban le kellett állítani.⁷⁵ Az 1890-es években Magyar Királyi Államvasutak „Első erdélyi vasút” igazgatóságának alelnöke, a „Fonciére, Pesti biztosító-intézet” felügyelő bizottságának tagja, 1891–1898 között elnöke a Magyar Leszámítoló- és Pénzváltó Bank felügyelő bizottságának.⁷⁶ A hivatalosnál közelebbi kapcsolatot kell feltételeznünk a Magyar Földhitelintézet esetében, ugyanis az 1870-es évek végétől minden ismert kölcsönét ettől a banktól vette fel.

Nyugállományba kerülése után gazdasági jellegű ténykedése mellett ismét bekapcsolódott egyháza ügyeinek intézésébe és részt vett a délvidéki telepek alapításában. „A délvidéki nemzetiséglakta vidéken úgyszólván minden magyar családot számon tartott és az egyházi meg kormányzati téren minden eszközt megmozgatott, hogy a református magyarságot fenntartsa, erősítse az oláh meg német tengerben.”⁷⁷ Nézeteit legrészletesebben a Darányi Ignác földművelési miniszter által összehívott tanácskozáson 1900-ban fejtette ki, amikor döntően a gyakorlati megvalósítás hiányosságaira hívta fel a figyelmet.⁷⁸

Felesége halálát követően, 1899-től teljesen visszavonultan élt, és egészségi állapota folyamatosan romlott. A nyarakat rendszeresen gyógyfürdőkben töltötte, ennek ellenére gyakran elájult, 1901 februárjában pedig szélütés érte. A Vöröskeresztes kórházban töltött néhány hét ellenére egészségét nem nyerte vissza és november 29-én Budapesten meghalt. A sajtó több évtizedes hallgatás után ekkor újra „felfedezte”, a lapok bőséges terjedelm-

⁷² A delegáció működéséről lásd Somogyi Éva: A delegáció. Századok, 1994. 3–4. sz. 465–516.

⁷³ A központi államigazgatás tisztviselői a dualizmus korában. 1. rész. Magyar királyi honvédelmi minisztérium. Összeállította: Székely Vera. MOL, Budapest, 1979. 11–12.

⁷⁴ Pesti Napló, 1901. december 1., Budapesti Hírlap, 1901. december 1., Egyetértés, 1901. december 1. A politikai és gazdasági élet összefonódásáról lásd: részletesebben Varga Jenő: A magyar kartellek. Világosság, Budapest, 1912.

⁷⁵ Reizner János: Szeged története. III. köt. Engel Lajos. Szeged, 1900. 522.

⁷⁶ Lásd ehhez a „Magyarország tiszti cím- és névtára.” Budapest, 1886., 1887., 1891., 1896., 1898. és 1901. évi kötetét.

⁷⁷ Magyar Szó, 1901. december 3.

⁷⁸ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

ben, kegyelettel emlékeztek életére és borzongva emlegették szegedi tevékenységét. A lakásában felállított ravatalnál tiszteletét tette Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, Ghyczy Béla altábornagy, két államtitkár, elküldte koszorúit többek között a honvédelmi minisztérium, a Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank, a Teleki, Pallavicini, Szapáry, Festetich, Chotek, Vay és Vigyázó család, valamint a békés-bánati református egyházmegye. A hírlapok tudósításai ritkán korlátozódtak Ráday életének ismertetésére, a cikkek 1/3-át gyakran a temetés körülményeinek részletezésével töltötték meg. Olyannyira aprólékosak ezek a tudósítások, hogy nagyon nehéz eldönteni, ténylegesen Rádayról szólnak-e ezek az írások, vagy ő csupán eszközül szolgált a 19. század végi közgondolkodás egyik sajátos megnyilvánulásának, a gyászpompa igényének kielégítéséhez. A századforduló Monarchiájában „a legnagyobb ünneplés a temetés volt”, ezért joggal feltételezhető, hogy Ráday halála csupán az olvasók szenzációéhsége miatt jelenhetett meg a lapok címlapján, évtizedekkel korábban híres-hírhedt személyisége a figyelem felkeltésének eszközévé vált.⁷⁹

Források és értelmezések

Eddigi elemzésünkben Ráday életének fontosabb eseményeit igyekeztünk rekonstruálni. Ki kell azonban emelnünk az életrajz néhány olyan vonatkozását, amelyek az adatszűrűsége túlmenően a személyiség kialakulásának, motivációinak megértéséhez véleményem szerint elengedhetetlenül szükségesek.

Ráday személyiségrajzának elkészítéséhez támpontul szolgálhat két olyan fennmaradt leltár, amelyek magukon viselik a hivatali szoba, majd néhány évvel később a középpolgári lakás használójának egyéniségét, és így néhány gondolattal kiegészíthetik az imént leírtakat. Az első esetben Ráday szegedi tartózkodásának irodai berendezési tárgyait sikerült rekonstruálnunk, amelyek kiválasztása nem történhetett volna meg a királyi biztos személyes intenciói nélkül. A gróf használatában álló szoba leltára a következő: fekete viaszkos vászonnal bevont kanapé, 2 fekete viaszkos vászonnal bevont fotel, vászonnal fedett alacsony szék, fényezett íróasztal, furnérral fedett íróasztal és kisebb asztal, 2 könyvvállvány, szekrény, 2 nád fotel (az egyik bőr támlával), inga óra, kőből készült tintatartó, „Öfelsége arcképe”, Magyarország térképe, vas papírkosár, zöld függöny az ajtón, tolltisztító.⁸⁰

A lista meglehetősen rövid, mégis sokatmondó. Az Alföld tekintélyes részén szinte korlátlan hatáskörrel intézkedő, főispánoknak parancsokat osztogató és – bár többnyire talán kényszerből – meglehetősen sokat reprezentáló királyi biztos hivatali helyiségei óvatosan fogalmazva is puritánok. Ugyanez még fokozottabban érvényes a mellé rendelt titkár irodájára. A leltárkönyvben ugyan feltüntették a szolga szobájának berendezését is, de ezt utólag kihúzták, mert a tárgyak ismeretében ő inkább a sajátjával bútorozta azt be. Ez arra utal – és Ráday személyisége is ezt sugallja –, hogy itt minden a munka körül forgott, a másoktól elvárt kényelmetlenségeken ő sem kívánt felülemelkedni.

A berendezés jellemző (!) darabja Ferenc József falra akasztott arcképe, amellyel a hivatalos helyiségekben Ráday irodáján kívül csak a bírósági tárgyalóteremben találkozhatunk. Az uralkodó arcképének jelképként való megjelenése dolgozatunkon jóval túlmutató folyamatot szimbolizál, és a dualizmus kezdeti időszakának egyik legnagyobb belső ellentmondására hívja fel a figyelmet. Egyrészt adott egy kötelességtudó hivatalnok, akinek a kinevezését a király megerősítette, így elvárható tőle az uralkodó iránti lojalitás. Az arckép megjelenése a királyi biztos irodájában azonban már jelentősebb mögöttes értelmet nyer,

⁷⁹ Lakner Judit: Halál a századfordulón. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1993. 31. A közművelődési lapokban közölt portrék esetén „színeváltozásairól” lásd Buzinkay Géza: A magyar közművelődési lapok „élet- és jellemrajzai”, 1867–1890. Magyar Könyvszemle, 1982. 3. sz. 199.

⁸⁰ Leltár a kir. biztosi bútorokról és börtönfelszerelésekről. MOL K 151 82. kötet

és felerősítheti a tárgyalóteremben függő kép erejét. A két kép együttesen ugyanis már nemcsak passzív elfogadásra kötelez, hanem aktív cselekvésre is ösztönöz. Sugalmazása szerint nem elég az, ha elfogadod a bíróság ítéletét, hanem feltétel nélkül cselekedj, úgy, ahogyan azt a királyi akarat közvetítője, Ráday elvárja. Ezt a tételt erősítheti az a feltételezés is, hogy 1869–70-ben, a kiegyezést követő első években az uralkodó arcképének kifüggesztése talán kevésbé tekinthető a feltétlen tisztelet jelének, mint a parancsok végrehajtását erősítő egyik fenyegető eszköznek.⁸¹

Hasonló gondolatot fogalmaz meg egy fél évszázaddal későbbi visszaemlékezés, amelyben a börtön egykori főporkolájának naplója alapján Ráday személyiségét is vizsgálta a szerző. „Milyen ember volt Ráday Gedeon gróf, akiről a betyárvilág esztendői alatt oly sokat suttogott a vármegye érdekelt népe, akit ártatlan embertől a véreskezü rablógyilkos betyárig mindenki rettegett? [...] Középtermetű ember volt. Erős fizikummal megáldott, biztos járású, kimért és szótalan. Az ajkai mindig csukva voltak s a szája felett két mély ránc a kegyetlenség barázdáját hasította azon. Úgy ült a székében, mintha nem élő ember lett volna, hanem gépezet, amely a halállal, a bitófával, de előbb más szerszámokkal is működik. De még nem teljes Ráday portréja, mert nem szóltam a szemeiről. Hát ezek a szemek voltak azok, amelyek szinte hipnotikus varázssal felnyitották és szóra bírták a konok betyár koponyákat, bár ezek jól tudták, ha beszélnek, a börtönajtó nem nyílik meg előttük sohasem. [...] A szegedi vár egyik fehérre meszelt négyszögletes szobájában volt [...] iroda] ablakok erős vasráccsal ellátva, amelyek a Tiszapart felé néztek. A szobát nem ékesítette semmiféle dísz. Olyan volt, akár a kolostorok fojtott levegőjű misztikus cellái. Egyetlen kép függött csak a falon, a szobába lépő azonnal észrevette. A király, első Ferenc József képmása volt, felette pedig egy hatalmas vaseszület. A király arcképe alatt mintegy az ő akaratának és hatalmának és személyének megtestesítője, ült Ráday királyi biztos. Hatalmas tölgyfa asztal feküdt előtte, amelynek kellős közepén tölgyfa kereszt állott. Jobbról egészen a fal mellett a sarokban az írnok asztala húzódott meg, akinek az volt a feladata, hogy Ráday számára feljegyezze a neveket, akiknek viselői néhány nap múlva a vallató előtt állottak.”⁸² Véleményem szerint az elemzéssel és a visszaemlékezéssel bizonyítható, hogy az uralkodója iránt lojális hivatalnok, a szabadságharcot lovassági hadnagyként Mészáros Lázár, Dembinsky és Bem mellett végigharcoló katona, a kiegyezést követően Deák-párti, ugyanakkor Tisza Kálmánnal szoros barátságot fenntartó politikus belső vívódásán egyértelműen a kötelességteljesítés kerekedett felül.

Ráday életének következő szakaszából, első képviselőházi tagságát követően keltezhető a második leltár, aminek meglehetősen sajátosak a születési körülményei. Az iratok szerint a gróf 1874 szeptemberében 600 Ft kölcsön felvételére kényszerült, amit azonban nem tudott visszafizetni, így bútorait 1875-ben egy esetleges későbbi árverezés miatt felmérték és bírói zár alá helyezték.⁸³ Ennek ismertetése előtt azonban néhány mondatban ki kell térnünk Ráday „életterének” 1875–1901 közötti módosulásaira.

A száraz adatokat felsorolva a következőket állapíthatjuk meg. Ráday 1875–1888-ig a Kalap (ma Irányi) utcában, 1888 és 1892 között Budán a Lánchíd, majd Uri utcában, utána ismét Pesten a Reáltanoda, majd Papnövelde (ma Papnevelő) utcában élt, utolsó két évét pedig a Felső-erdősor utcában töltötte.⁸⁴ A felsorolásból is egyértelműen kiderül, hogy a gróf a két és fél évtized döntő részét a pesti Belvárosban töltötte. A Kalap utcai 5 emeletes bérház sajátos kettősséget tükröz, külső megjelenésében impozáns, belső udvara azon-

⁸¹ Csapó Csaba: A szögekkel kivert „Ráday-bölcső”. Egy várbörtön anatómiája. Korall, 2000. 2. sz. (a továbbiakban: Csapó 2000) A vonatkozó rész 98–99.

⁸² Matolcsi Gyula: Betyárvilág az Alföldön. Magyar Élet (Szeged), 1928. október 1.

⁸³ BFL Görgey István közjegyző iratai 1876/53. sz.

⁸⁴ Lásd ehhez: DRERL., C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai; Budapesti cím és lakjegyzék. Franklin, Budapest 1882–1901 közötti köteteit.

ban nem nélkülözi a sivár tűzfalakat. A lakás berendezésére még részletesebben visszatérünk, ezért itt csak azt érdemes kiemelni, hogy nem a gazdag nagypolgári Lipótvárosban, de egy képviselő életmódját tekintve szintén ideális helyen, a parlament és a „társasági élet” színterét adó kaszinók, jelesebb kávéházak közelében található. Ráday Budára költözését a Honvédelmi Minisztériumi állás elfoglalása indokolhatja. Ezekből az évekből Úri utcai lakóhelye érdemel említést, ez ugyanis a minisztérium tőzsomzédságában, a mai Dísz tér – Szent György utca találkozásában, a miniszterelnökségi Sándor-palotától néhány lépésre található. Korábban jeleztük, hogy Ráday milyen osztályvezetői állásokat töltött be a Honvédelmi Minisztériumban, ezért talán meglepő lehet szerepének illetően (túl)hangsúlyozása. Nyugdíjazását követően a Kalap utca folytatásában, korábbi lakásától mintegy 150 méterre, a Reáltanoda utcában bérelt lakást egy egyszerű, klasszicista stílusban épült kétemeletes házban.⁸⁵ A pesti belváros fontosságát ebben az esetben jelentős gazdasági funkcióival, igazgatótanácsai és felügyelő bizottsági tagságaival tudjuk magyarázni. Felesége halálát, a közszerepléstől való teljes visszavonulását követően költözött ki a földalatti lóvasúttal ekkor már könnyen megközelíthető és így mozgási szabadságot biztosító, ugyanakkor a nyüzsgő belvároshoz lényegesen nagyobb nyugalmat adó Felső-erdősor utcába, egy négy szobás, első emeleti lakásba.

A lakások elhelyezkedése alapján két következtetést vonhatunk le. Egyrészt feltűnő a korabeli fővárosban megszokott jelentős mobilitási hajlandóság, a 26 év alatti 6, ebből 13 év alatt 5 különböző helyen történő lakásbérlet. Másrészt Ráday esetében – tartózkodva minden általánosítástól – ezeknek a lakóhelyeknek a munkahely közelségéhez való fontosságát emelhetjük ki, ami talán nemcsak a célszerűséget jeleníti meg, hanem a munkának a vizsgált személy életében betöltött kiemelkedő fontosságát is mutatja.

Ráday Kalap utcai otthonának nagyságát a leltár alapján nem lehet egyértelműen azonosítani, mert a tárgyak felsorolása folytatólagos, a szobák és egyéb helyiségek számára még csak utalást sem találunk. Ennek ellenére a berendezési tárgyak tüzetesebb vizsgálata (elsősorban azok száma és minősége, funkciója) alapján véleményünk szerint három szoba + konyha + ebédlőből álló lakásról lehet szó, ahol a konyha a cseléd hálólhelyeül is szolgált. Ez a nagyság a középpolgárság alsó szintjének felelhet meg, de funkcionalitását tekintve véleményünk szerint kielégítheti egy gyermek nélküli házaspár „hétköznapi” szükségleteit.⁸⁶

A drága berendezési tárgyakból arra következtethetünk, hogy a lakás bizonyos részein, mindenekelőtt az „úri” szobában és a szalonban az otthon funkcionál fontosabb lehetett a reprezentációs funkció, amit megerősíthet egy későbbi visszaemlékezés is: „Neje életében, amikor még vígabb kedélyű volt, nagyon sokan keresték fel a régi idők mesemondóját. Gyakori vendégei voltak a Szapáry grófok, Csekolicsék és a báró Radvánszky-család. Szép könyvtára és sok régisége volt, melyekben nagy gyönyörűségét találta.”⁸⁷ A rendszeresen társasági életet folytató, vendégeket gyakran fogadó úri-középpolgári réteg feltételezésünk szerint természetes módon törekedett a látogatók minél teljesebb kényelmének biztosítására, aki pedig magánál gazdagabb vagy presztízsből föltötte álló személyeket látott vendégül, az megpróbálta az általuk elvárt színvonalat biztosítani, tehát saját lehetőségeihez ké-

⁸⁵ A házak azonosításához segítségemre volt: Új és régi helyrajzi és házszámok mutatókönyve. Budapest, 1879. 10.; Pest város topográfiai mutatója. I. Belváros, Lipótváros. Összeállította: Bácskai Vera. Budapest, 1975. 42.; Buda város topográfiai mutatója. I. Vár, Krisztinaváros. Összeállította: Felhő Ibolya – Gál Éva. Budapest, 1980. 65., 117.; Adalékok a Belváros történetéhez II. Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest, 1993. 280.

⁸⁶ Hanák Péter véleménye szerint ez nemcsak magyar sajátosság, „a háromszobás lakás, mint a középosztályi életmód attribútuma, általánosan jellemző a közép-európai városokra”. Hanák Péter: Polgárosodás és urbanizáció. (Polgári lakáskultúra Budapesten a 19. században.) Történelmi Szemle, 1984. 1–2. sz. 137.

⁸⁷ Pesti Napló, 1901. december 1.

pest „túlreprezentált”. A kérdés Rádayék esetében az, hogy az anyagi lehetőségek és a reprezentációs funkció elválasztható-e, hajlandó volt-e a gróf az anyagi erejét meghaladó áldozatokra, hogy magát a valóságnál gazdagabbnak és ezáltal jobb színben tüntesse fel. A már idézett közjegyzői okirat erre meglehetősen egyértelműséggel választ ad, ugyanis a leltárban felsorolt bútorok „legnagyobb részét a főúrt grófné tulajdonai ugyan eredetileg, de ő férje iránti gyöngédségből azon alkalommal ebbeli tulajdonjogát nem kívánta [...] érvényesíteni”.⁸⁸

A bútorok egyértelmű tulajdonjogi megkülönböztetése pedig – egy két évtizedes házasság esetén – feltételezésünk szerint csak egy módon lehetséges, ha azok örökölt, adott esetben több generáció óta a család birtokában lévő és ezért személyes kötődést kifejező tárgyak. Ebben az esetben pedig az adottságok és szükségletek akaratlan egybeeséséről és nem a lakás célirányos berendezéséről beszélhetünk, tehát ilyen értelemben a bútorzatnak ez a része nem alkalmas az egyénről alkotandó képünk megrajzolására. Ez pedig azt is jelenti, hogy a társadalom-történet által előszeretettel alkalmazott módszer, amely a tárgyi kultúrából, kiemelten az „úri” szoba vagy szalon berendezéséből, a társadalomban betöltött szerep általi meghatározottságából következtet az életmódra, ebben az esetben legálábbis kétséges. A szükségesnél kevésbé veszi ugyanis figyelembe az egyének vagy csoportok életének tradicionáliszmusát vagy dinamikáját, adott esetben az átörökítés lehetőségeit, aminek a méreteit az eddig használt források alapján megbecsülni sem lehet.⁸⁹

A lakás berendezésének vizsgálatát lezárva talán nem érdektelen Buzinkay Géza véleményét idéznünk, aki szerint a generációkon át örökölt bútorokhoz, a velük berendezett szobákhoz, lakásokhoz való ragaszkodás a kevésbé mobil társadalmakra jellemző magatartás, „s főképpen azokban a rétegekben és osztályaikban tipikus, amelyek gazdaságilag tért veszítenek és társadalmi öntudatuk is megrendül”.⁹⁰ A szerző megfogalmazása a vizsgált példa alapján véleményünk szerint nem helytálló. Ráday és felesége ragaszkodása a régi bútorokhoz talán jelenthet egyfajta sajátos kötődést a régi nemesi hagyományokhoz és életmódhoz, de felfogásunk szerint ez nem egyfajta kompenzáció, a hatalom és presztízs elvesztésének kicsinyes ellentételezése, mert az 1867-et követő politikai és gazdasági átalakulásból, az új lendületet kapó polgárosodásból ők inkább győztesen, mint vesztesen kerültek ki. Ugyanez vonatkozik a mobilitással kapcsolatos megjegyzésre is, amennyiben mind társadalmi, mind területi mobilitását tekintve Ráday élete egyértelműen pozitív tendenciákat tükröz.

A vizsgált személy gondolkodásmódjának megértését a leltárakon túlmutató alapossággal a szegedi királyi biztosi tevékenységéről fennmaradt iratanyag elemzése teszi lehetővé. Itt mindenekelőtt az előítéletesség kérdését és annak szerepét kell kiemelnünk, ami leginkább a társadalmi, nemzeti és vallási-etnikai csoportokkal kapcsolatos intézkedései alapján elemezhető.

Ráday működésének, cselekedeteinek *főbb tendenciáit* tekintve kijelenthető, hogy tetteit előzetesen nem befolyásolták negatív értékítéletek. Vizsgálatainak megindítására minden esetben vallomások, besúgók jelentései vagy más nyomozati anyagok alapján került sor, amiben nem játszott szerepet az illető neme, rangja stb. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne ismerte volna fel az illetén lehetőségeket, és erre több alkalommal fel is hívta felettesei figyelmét. Az első esetben Rózsa Sándor elfogásáról tett jelentésében tért ki annak feltéte-

⁸⁸ BFL Görgey István közjegyző iratai 1876/53. sz.

⁸⁹ Hasonló gondolatot fogalmaz meg Hanák Péter egyik tanulmányában, azonban elemzése alapján Ráday példája a főbb tendenciáktól való eltérésként értékelhető, amit nem látok kellően bizonyítottnak. Hanák Péter: *Életmód és gondolkodásmód – történelmi összefüggésben*. Magyar Tudomány, 1980. 2. sz. 84–90.

⁹⁰ Buzinkay Géza: A középosztály lakásideálja. In: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. Összeáll. és bev. Hanák Péter. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1992. 13.

lezett politikai kapcsolataira: „ezen vallomás által a vizsgálatnak egy újabb stádiuma állott be, mely egyrészt könnyíteni és így siettetni fogja a működést, másrészt szélesebb és valószínűleg politikailag érdekesebb keretet nyercend, amennyiben Rózsa Sándornak a szerb vidékeken de itteni szerb, valamint gyaníthatólag szélső összeköttetéseit több jelekből – mint azt szóbelileg már volt is szerencsém jelenthetni, ez előtt is véltem már sejtethetni.”⁹¹

A második esetben Mokrin községben meggyilkoltak egy gazdag és befolyásos szerb polgárt, a Deák-párt helyi vezetőjét. A nyomozás eredményeként a helyi tanítót és a görögkeleti káplánt letartóztatták, akik beismerték bűnösségüket. Ráday azonban nem volt elégedett az eredménnyel és a háttérből Miletics Szvetozár szerb nemzetiségi politikus által szervezett politikai gyilkosságra következtetett. Ezért ezzel a kérdéssel fordult a belügyminiszterhez: „vajon a rablőgyilkosságot másodrendűnek tekintve, a politikai izgatás kikutatása és nyomozására fordítván egész figyelmemet, a vizsgálatot tovább folytassam-e vagy sem?”⁹² A vizsgálatok megindítása tehát eredetileg a büntetőügyek megszokott menetrendje szerint alakult, de annak politikai irányú folytatására a királyi biztos mindkét alkalommal megteremtette a lehetőséget. A korabeli politikai elit azonban ekkor még nem érezte szükségét annak, hogy – talán mondvacsínált indokkal, bizonyítékokkal nehezen alátámaszthatóan – a bűnügyeknek nemzetiségpolitikai vonatkozást adjon. Erősebb volt még az 1868-as nemzetiségi törvény liberalizmusa, mint a hangulatkeltés, a mindenáron való konfrontáció, ezért egyik esetben sem történt meg a Ráday által felvetett irányváltás, bár a javaslat önmagában is jelzi a fogadókészség feltételezését.

A nemzetiségi kérdéstől nem elválasztható, de attól némileg mégis eltérő megvilágításba kerülhetnek Rádaynak a zsidósággal kapcsolatos megnyilatkozásai. Két olyan esetet ismerünk, amikor egy rendkívül gazdag és befolyásos személy elleni vizsgálatnál a „zsidó” szó egyértelműen negatív jelentéstartalommal jelenik meg. A vizsgálatok megindítására itt is korábbi bizonyítékok alapján kerül sor, de ennek rendkívül nagy sajtóvisszhangja és Rádaynak az igazságügy-miniszterrel szembeni személyeskedésig menő vitája ad különös hátteret a jelentések érzelmi-indulati töltetének. 1871. április végén még csak munkájának akadályoztatását fogalmazza meg, nem utolsósorban a gyanúsított etnikai-vallási hovatartozásának tulajdonítva azt: „Ott, hol eddig panasz úgyszólván elő nem fordult, az eljárás mindenki által majdnem lelkesedéssel helyeseltetett, ma midőn az első gazdag ember és befolyásos, s a vesztegetéshez – az ellene felmerült bűnügyi vizsgálatok világos tanuskodása szerint – gyakorlatilag hozzászokott zsidó befogatása kerül elő [...],– már is tekintélyes polgári ügyekkel foglalkozó ügyvédek, kereskedelmi üzlettársak és hihetőleg magánérdekektől vezérelt független és tekintélyes egyének alakulnak akadályozkodó ligává, elismerésben részesült eljárásom ellen nehézségeket gördítve.”⁹³ Két héttel később pedig már a miniszter pártfogásának, indiszkréciójának érzékeltetésétől sem riad vissza: „qualificált gonosztevők rokonai a magyar királyi igazságügyminisztériumban valószínűleg alattas közegek indiscretioja folytán oly jártasságot tanúsítanak, hogy egy 10-én a minister és királyi biztos közt történt legbizalmasabb természetű érintkezés felől mindjárt másnap oly tudomással bírhatnak, hogy ebből és ennek alapján, valóságos példátlan modorban [az eredeti fogalmazványban: *valóságos zsidó modorban*] szemtelen fenyegetődzés fegyverét merészelték kovácsolni.”⁹⁴

A gyanúsított vallási-etnikai megkülönböztetése véleményünk szerint lényegesen különbözik a nemzetiségeknél már felvetett kérdéstől. Itt nem egy magasabb politikai cél érdekében történő önkéntes felajánlkozásról van szó, hanem sokkal inkább egy ügy magya-

⁹¹ MOL K 151 1. cs. 1869. 169. sz.

⁹² MOL K 151 35. cs. 1872. 1903. sz.

⁹³ MOL K 151 23. cs. 1871. 2310. sz.

⁹⁴ MOL K 151 23. cs. 1871. 2542. sz.

rázatára, jelesül a felmerülő akadályok megindokolására hozza fel érvként a személy zsidó származását, illetve negatív jellemvonásként emeli ki a „zsidó modort”. Az eredeti fogalmazvány igazságtartalmát és ezzel Ráday előítéletességét éppen annak érzelmi túlfűtöttsége bizonyíthatja – emiatt több helyen korrigálásra szorult az eredeti szöveg –, míg a miniszternek elküldött végleges változat tartózkodott az etnikai megkülönböztetéstől, és ezzel betartotta a minden tisztviselőtől elvárható kötelező függetlenség elvét.

A nemzetiség és az etnikum mellett a társadalmi ranglétrán elfoglalt hely lehet a harmadik, születés alapján megkülönböztetésre lehetőséget adó csoport. A vizsgálatok megindulásakor Ráday elsősorban a „futóbetyárok”, tehát a szegényebb rétegekhez tartozó, viszonylag jól azonosítható személyek elfogására helyezte a hangsúlyt. 1870 áprilisában hívta fel először a belügyminiszter figyelmét a várható minőségi változásra: „ezután igen sok tanult, vagyonos állású s így a következményektől is inkább tartó s tagadásában konok egyén fog vizsgálat alá vétetni.”⁹⁵ Figyelme ezt követően egyre inkább az elkövetőknek védelmet nyújtó, felbujtóként és orgazdaként számon tartott, biztos egzisztenciával rendelkező középrétegek felé fordult, akikre ugyanolyan kíméletlen magabiztossággal terjesztette ki vizsgálatait, mint az alsóbb rétegekre.

Itt egy olyan példát mutathatunk be, ami nem elsősorban a vizsgált személy vagyona, de rangja miatt vitathatatlanul középosztályhoz tartozóként a Ráday esetében már több alkalommal kiemelt kettősséget jól reprezentálja. 1871 júniusában váratlanul letartóztaták, majd Szegedre szállították Halassy Sándor kecskeméti főkapitányt. A hírre a kecskeméti vasútállomáson nagy tömeg verődött össze és „egész a botrányig hangos szavakban nyilvánítá örömét az elfogatás fölött”.⁹⁶ A letartóztatás fontosságát mutatja, hogy Ráday egyik leghűségesebb embere, Laucsik fővizsgálóbíró utazott a helyszínre és megkülönböztetett udvariassággal hajtotta végre feladatát. A főkapitány találkozhatott a fiával, és megengedték, hogy – eltérően más esetektől – családtagjai ruhát, ágyneműt, tisztálkodási szereket küldjenek el hozzá. A szegedi várbán egy irodában (!) szállásolták el, ami a szegényebb rétegekhez tartozók tömeges halálát okozó cellákkal szemben kényelmes helyet biztosított.⁹⁷ Az elhelyezés azonban lehetőséget adott – vagy ezzel lehetőséget teremtettek – a letartóztatottnak, hogy egyedülletét kihasználva öngyilkosságot kövessen el.

Következtetésünk tehát abban megegyezik a korábbi esetekkel, hogy a vizsgálat megindulását önmagában nem befolyásolta az illető származása. A végrehajtás feltételeiben azonban figyelemre méltó a különbség. Amíg a nemzetiségekkel kapcsolatban fel sem merült a kivételezés lehetősége, sőt alkalmat teremtett a nyomozás politikai célú folytatására, a zsidó kereskedő esetében a viszonylag jó elhelyezéshez a család, ügyvédek, politikusok fellépésére, majd ennek következtében határozott igazságügy-miniszteri utasításra volt szükség. A korrupcióval vádolt főkapitánynak már beosztásából és ezzel szoros összefüggésben társadalmi helyzetéből következően is „járt” a megkülönböztetett figyelem. Általánosságban is kijelenthető, hogy a szegedi várbán bírósági tárgyalásra váró rabok között teljesen hiányzik a hagyományos magyarországi elit, így ennek privilégiumokra jogosító szerepét az alsó középosztály, a tisztviselők, tanítók vagy kisebb földbirtokkal rendelkezők szűk rétege vehette át. A kiváltságok a vizsgálati fogság rövidségében, a jobbfogva tartási körülményekben nyilvánultak meg.

A levéltári forrásokból az előítéletesség mellett pontos képet kaphatunk Ráday hatalomról vallott felfogásáról is, és ebben a tekintetben mindenekelőtt a feletteseivel és alárendeltjeivel való kapcsolatát kell vizsgálnunk. A töredékes adatok szerint a gróf politikai összeköttetései korántsem egyirányúak, a Deák-párt korifeusai mellett a balközépi ellenzék vezetőjével, Tisza Kálmánnal is kifejezetten baráti viszonyt ápolt. Ez nem érdekkapcsolat

⁹⁵ MOL Belügyminisztérium, Elnöki iratok (a továbbiakban: K 148) 19. cs. 1870. IV. F. 560. sz.

⁹⁶ Szegedi Híradó, 1871. július 2.

⁹⁷ MOL K 151 25. cs. 1871. 3717. sz.

volt, de királyi biztosi időszakában elősegítette az ellenzéki támadások hangjának tompítását, majd politikusként zökkenőmentes beépülését az 1875-ben megalakuló Szabadelvű Pártba.

Korábban már utaltunk arra, hogy belügyminisztériumi osztálytanácsosi, majd királyi biztosi kinevezéséhez feltétlenül Wenckheim Béla belügyminiszter támogatására volt szükség. Szegedi tevékenysége alatt végig közvetlen kapcsolatban állt a mindenkor belügyminiszterrel, jelentéseiben több alkalommal hivatkozik a korábbi szóbeli egyeztetésekre, megbeszélésekre. Felettesének írott beszámolóit mindig diktálta, utólag ellenőrizte és komoly viták alkalmával az impulzív személyiségéből következő durva kirohanásait több alkalommal finomította. Jelentései többnyire udvariasak, de nem megalázkodók, viszont mindig célratörők, cirkalmasságnak nyomát sem találjuk. A kezdeti harmonikus viszony némileg megbomlani látszik Tóth Vilmos minisztersége idején (1871. februártól), és Ráday ekkor vélt vagy valós sérelmei hatására sajátos módon „büntet”. Több alkalommal előfordul, hogy tőle eddig szokatlan módon csak hosszas várakozás után válaszol a miniszteri utasításokra. Ennek legkürivőbb példája, amikor 1871 decembere és 1872. május 31. között összesen nyolc alkalommal kértek tőle tájékoztatást ugyanabban az ügyben, anélkül, hogy reagált volna ezekre a sürgetésekre. A miniszter ezúttal 48 órás határidővel kért választ, Ráday azonban csak 8 nap múlva küldte el jelentését és csupán sok munkájával indokolta a késedelmet.⁹⁸

A tiltakozás másik formája 1872 elején a belügyminisztérium osztálytanácsosi állásáról való lemondása volt, amit a miniszter először nem fogadott el, de több hónap alatt sem sikerült a gróftól véleményének megváltoztatására bírnia. Ez az eset két okból is figyelemre méltó. Egyrészt a kormány talán legnagyobb hatalmú minisztere fél évig gyözködi közvetlen beosztottját, hogy ne hagyja ott jól fizető állását, de nem ér el eredményt. Más oldalról pedig Ráday önértetét bizonyítja, hogy miután felettese nem állt ki mellette elég határozottan az igazságügy-miniszterrel folytatott vitájában, habozás nélkül lemondott a 3000 Ft fizetést és 500 Ft lakbérpótlékot hozó beosztásról. Az anyagiaktól eltekintve azonban önértete csak addig a határig terjedt, ami még gondosan ápoló presztízsét nem rontotta. 1872 májusában távirati úton hívta fel Lónyay miniszterelnök figyelmét, hogy nem vették fel az Alföldön körutat tevő királyi pár kíséretébe, majd természetes módon hozzá szállásolták el a belügyminisztert, akire hosszabb ideje neheztelt.⁹⁹

A királyi biztos jó kapcsolatait és érdekérvényesítő képességét bizonyítja az igazságügy-miniszterrel folytatott szakmai vitája, amelyben a korábbi személyes ellentétek is jelentős szerepet játszottak. Ráday a bírósági szervezet országos átalakítása során meg kívánta őrizni befolyását a szegedi perekben ítélkező bíróság összetételére, amihez Bittó igazságügy-miniszter természetesen nem adhatta hozzájárulását. Az ügy a minisztertanács elé került, sőt a képviselőházban is több felszólalás hangzott el ebben a tárgyban. Ez már önmagában is jelzésértékű, de talán még érdekesebb a vezető politikusok állásfoglalása. A kormányülésen Lónyay miniszterelnök nem nyilvánít egyértelműen véleményt, láthatóan kényelmetlen számára az ügy, kompromisszumos megoldást keres talál. A belügyminiszter meg sem szólal, egyértelműen Ráday mellett érvel viszont Kerkapoly Károly pénzügyminiszter, vele szemben az igazságügy-minisztert támogatja Szlávay József földművelésügyi miniszter.¹⁰⁰

A jelenlévők érvelésének bemutatásánál ez esetben fontosabb, hogy a királyi biztos képes volt minisztertanácsí vitát provokálni, a minisztereket egymás ellen fordítani egy olyan ügyben, ahol az elvárásoknak megfelelően fegyelmezett tisztviselőként egyszerűen végre kellett volna hajtania az utasításokat. A vita végül azzal zárult, hogy a királyi biztost be-

⁹⁸ MOL K 151 32. cs. 1872. 135. sz.

⁹⁹ MOL K 151 32. cs. 1872. 1220. sz.

¹⁰⁰ MOL K 27 1872. február 22.

hívták a kormányülésre (!) és közölték vele a minisztertanács kompromisszumos, de irányát tekintve mégis Bittó igazát bizonyító állásfoglalását. Ráday visszavonta lemondását, az igazságügy-miniszter pedig – akinek a vita miatti visszavonulását az egyik lap már megszéllőztette – megerősödve került ki a szóváltásból.¹⁰¹

Összességében megállapítható, hogy Ráday esetében a „felfelé idomulás”-nak egy sajátos formájával találkozhatunk. A miniszterelnök javaslatára az uralkodó által kinevezett királyi biztos fenntartások nélkül elismerte a belügyminiszter felsőbbtségét, az igazságügy miniszterrel szemben azonban már inkább a munkáját segítő elvárásokat fogalmazta meg. Ez azért érdekes, mert a gróf hatása a betyárperekben ítélkező bíróság munkájára kétségtelen, és a törvények illetlen megszegése miatt talán nagyobb lojalitást vártak volna el tőle. Nem törekedett kompromisszumos megoldásokra, elveiért képes volt a legmesszebbmenőig kiállni. Tudatában volt annak, hogy elhivatottságának bizonyítása, királyi biztoszi működésének eredményessége egész további életére kihatással lehet. „Siker esetében hazámnak kiszámíthatatlan hasznót és jólétet eszközölhetek”, ellenkező esetben „közpályám kezdetén moráliter megsemmisített egyénként fogok a közvélemény előtt állani” – írta 1871-ben.¹⁰²

A mindenáron való bizonyítás kényszere és ennek érdekében a rend, fegyelem és becsületesség iránti elvárások határozták meg beosztottaihoz fűződő viszonyát is, akiket minden esetben ő választott ki. Soha nem alkalmazott helyi személyeket, mert összeköttetések esetleg befolyásolhatták volna a nyomozások eredményességét. Nélkülözhetetlen volt a jó ajánlólevél, a tapasztalat és a kifogástalan előélet, amit lehetőség szerint ellenőriztek. Megtörtént, hogy elutasította egy volt selmeci iskolatársa felvételi kérelmét, majd néhány hét múlva alkalmazott egy korábban soha nem látott, alacsonyabb iskolai végzettségű személyt.¹⁰³ Az alárendeltekkel szembeni rigorózus természetét, rend iránti következetes vonzódását több alkalommal beosztottai tudomására hozta. Feljelentések esetén szigorú vizsgálatokat rendelt el, habozás nélkül elbocsátotta a hanyag munkát végzőket, egy alkalommal pedig meghatározatlan időre felfüggesztette a tervbe vett fizetésemeléseket, mert ennek végrehajtása során „némelyek háttérbe szorítva érzik magokat, ennek folytán elégedetlenségek mutatkoznak”.¹⁰⁴

A szervezeten belüli fegyelem következetes fenntartása mellett azonban kifelé minden alkalommal kiállt beosztottjaiért. Így történt ez abban a kényes esetben is, amikor egy alárendeltjének „férfias jellemét” vonták kétségbe, de a belső vizsgálat eredménytelensége után az illető tovább dolgozhatott, sőt Ráday a rágalmozó felelősségre vonását követelte.¹⁰⁵ Felterjesztéseiben állandóan magasabb fizetéseket, jobb munkakörülményeket követelt alárendeltjeinek, majd a királyi biztosság tervbe vett feloszlata után nemcsak végkielégítéseket és kitüntetésekért próbált kiharcolni, hanem megkísérelt számukra képzettségüket jóval meghaladó új állást biztosítani. Beosztottjaira gyakorolt hatását halála után egyikük a következőképpen foglalta össze: „A vizsgálatok vezetésében ő [Ráday] közvetlenül részt nem vett. De személyzetének működése az ő akarata és intenciói szerint történt. Hogy a kir. biztosság mindegyik tagja bevált, hogy egyiket sem lehetett ajándékkal vagy más módon megközelíteni, hogy egyikre sem lehetett befolyásos egyének pártfogásával hatni: ez Ráday szellemének érvényesülése volt. Egyszersmind ez volt legfőbb érdeme s a kétségtelesen nagy siker valódi kulcsa.”¹⁰⁶

¹⁰¹ Szegedi Híradó, 1872. február 9.

¹⁰² MOL K 151 23. cs. 1871. 2310. sz.

¹⁰³ MOL K 151 33. cs. 1872. 553. sz. és 555. sz.

¹⁰⁴ MOL K 151 19. cs. 1871. 220. sz.

¹⁰⁵ MOL K 151 27. cs. 1871. 5180. sz.

¹⁰⁶ Jogállam, 1902. 2. sz. 143–144.

Nem kevésbé fontos megvizsgálunk Ráday hatalomfelfogását a célcsoporttal szemben, akik beosztottjaitól eltérően semmilyen választási lehetőséggel nem rendelkeztek. Ebben az értelemben pedig a törvényesség betartására vagy ennek rugalmas kezelésére kell a hangsúlyt helyoznunk, és ezért a rabok elhelyezése – illetve ennek felügyelete –, a vallatás mikéntje lehet vizsgálatunk tárgya. Egy korábbi tanulmányomban talán meggyőzően bizonyítottam, hogy Szegeden a rabokkal szembeni bánásmódban a korabeli magyarországi börtönöket meghaladóan vették figyelembe az emberiességi szempontokat.¹⁰⁷ Az étkezés javítása, az orvosi ellátás, a kisgyermekes anyákra fordított figyelem nem a magas színvonalat, de mégis a rabok életben tartására való törekvést tükrözi.

Az egyetlen bizonyíték, ami a rabok bántalmazását és az irat megfogalmazásából következően a királyi biztos ellentétes érzelmeit, belső küzdelmét, ugyanakkor mégis a törvényesség iránti „hajlékonyságát” bizonyítja, egy 1870 augusztusában keltezett, aláírás nélküli, de stílusában Rádayt idéző „bizalmas regulativa”, ami a vizsgálóbírókat a következőképpen utasítja: „A tapasztalás által okulva kénytelen vagyok fájdalom átlátni azt, hogy némely makacs és ravasz egyénél egyedül a testi megfenyítés vezet eredményhez, azonban szigorúan elvárom a vizsgáló uraktól, hogy ezen – kivált most már nem helyeselhető és nagyrészt feleslegessé vált – vizsgálati eszközökhöz csakis oly esetekben nyúljanak, amidőn többé minden más mód, a próbára tett kitartó türelem dacára is hatástalannak bizonyult és ekkor is csak ha a kívánt felderítés nagyon kiváló érdekű és mások sorsának könnyítése vagy ártatlanok szenvedéseinek elhárítása [...] tekintetéből [...] mégpedig a vizsgálóbíró teljes meggyőződése szerinti biztos konok és bűnös egyéneknél.”¹⁰⁸

Az idézett példa és Ráday egyéb megnyilvánulásai alapján a törvényisztelet egy különös példájával találkozhatunk. Meggyőződésünk szerint a gróf életét alapvetően a törvényességhez való ragaszkodás hatja át, de a bíróságokra gyakorolt – feljebbvalói előtt nem is titkolt – nyomás és a rabok bántalmazásának engedélyezése az elrendő cél mindenhatóságát bizonyítja. Fontosabbnak tartotta feladatának teljesítését, mint a törvények „betű szerinti” betartatását. Ennek a hajlékonyságnak azonban viszonylag jól azonosítható határai voltak, ugyanis a nagyobb horderejű, szélesebb nyilvánosságot kapott esetekkel kapcsolatosan szigorú belső vizsgálatokat rendelt el.

Ráday életének szegedi időszakából egy kevésbé fontosnak tűnő, véleményem szerint azonban sorsfordító eseményt kell még kiemelnünk. A királyi biztosság felosztatását követően tevékenysége elismeréseként az uralkodó a II. osztályú Vaskorona-rendet adományozta a grófnak.¹⁰⁹ Az I. Napóleon által alapított, majd 1816-ban I. Ferenc által újjászervezett lovagi rend rangját tekintve az Osztrák–Magyar Monarchia ötödik, egyidejű adományozás esetén a harmadik legmagasabb kitüntetése volt és főleg katonai érdemekért adományozták. Nagymestere az osztrák császár, aki a tagok számát százban maximálta, ezzel is növelve exkluzivitását.¹¹⁰ Szempontunkból nem önmagában a sikeres tevékenység jutalmazása a figyelemre méltó, hanem annak formája. A kitüntetés adományozása ugyanis egy tekintélyelvű rendszerben mindenekelőtt az uralkodói kegy kifejezése, míg ennek elfogadása – és adott esetben kitűzése – a közjogi tisztetelen túlmenő alattvalói szervilizmus kimutatása. Ebben az értelemben pedig jelentős különbség mutatható ki az 1860-as évek és a Tisza Kálmán hatalomra jutását követő két vezető politikusi csoport között. A reformkori hagyományokat még erősen hordozó deáki mentalitású gárda felfogását talán Eötvös Károly beszámolója szemlélteti a legtalálóbban, aki egy 1873 táján rendezett foga-

¹⁰⁷ Csapó 2000.

¹⁰⁸ MOL K 151 13. cs. 1870. 1299. sz.

¹⁰⁹ DRERL, C/64, Ráday (V.) Gedeon iratai

¹¹⁰ A monarchia nyolc rendjének sorrendje: Aranygyapjas-rend, Mária Terézia-rend, Szent-István-rend, Lipót-rend, Vaskorona-rend, Ferenc József-rend, Erzsébet-Terézia-rend, Csillagkereszt-rend. Alleker Lajos: Az Osztrák–Magyar Monarchia rendjelei. Nyitra, 1890. 18–21.

dás kapcsán fejt ki véleményét: a több száz meghívott között a külföldit arról lehet leginkább felismerni, hogy rendjele van, „a magyar embernek nem szokása rendjeleket kérni vagy elfogadni”. A kitüntetések száma ekkor még nem értékmérő tényező, hanem sokkal inkább szegélynivaló „baleset”. Mint Arany János írta, „rajtam van, rajtam szárad, pedig úgy tehetek róla, mint akit az eső megvert”.¹¹¹ Az utókor természetesen könnyen ítélkezik a vizsgált korszakban sem megszokott túlzott lojalitás láttán, de nem tekinthetünk el attól a körülménytől, hogy a kitüntetést közvetlenül az uralkodó által kinevezett és a közpálya kezdetén tartó, önmagát további jeles feladatokra is alkalmasnak tartó személynek adományozták, akinek visszautasítás esetén talán karrierje derékba törésével kellett számolnia.

Elemzésünk végén kíséreljük meg összefoglalni Ráday életének fontosabb eseményeit, amelyekből a vizsgált személy mentalitása és annak módosulásai viszonylag pontosan körülhatárolhatók. Szórványos adataink szerint a gróf gyermekkorá nyugodt, kiegyensúlyozott, szeretetteljes családi légkörben telt, ahol a szülők gondoskodása, vallásos érzete és viszonylagos anyagi biztonsága lehetővé tette a gyermekek harmonikus fejlődését. Családja kiterjedt kapcsolatainak, országos ismertségének köszönhetően fiatalon kapcsolatba került a korszak legjelesebb közéleti személyiségeivel, politikusokkal, írókkal. Hazafias nevelése, közvetlen környezete és a liberális reformmozgalom által közvetített, testközelből érezhető értékrendszer is állandó motivációt jelenthettek számára a politikába történő tevőleges bekapcsolódásra, amire először 1848–49-ben, majd 1867 után adódott lehetősége. Szülei Gedeon érdeklődése, a társadalmi elvárások és lehetőségek figyelembe vételével tudatosan irányították tanulmányait. Iskoláit alapos mérlegelés után választották ki, és eredményei arra engednek következtetni, hogy egy viszonylag szabad, korlátokat kevésbé támasztó környezetben tudta tudásának legjavát nyújtani.¹¹²

Édesapjától korán elsajátíthatta a birtok igazgatásának alapjait, de nem találjuk nyomát annak, hogy – a kényszerű ötvenes évek kivételével – komolyabban foglalkoztatta volna a gazdálkodás lehetősége, annak ellenére, hogy a Pest megyei Ikladon még az 1890-es évek elején is rendelkezett 906 kat. hold birtokkal.¹¹³ 1848–49-ben fiatal kora miatt nem töltött be jelentős funkciót, ezért kerülhette el a felelősségre vonást. 1867-ig ismereteink szerint semmilyen közéleti szerepet nem vállalt, és így követte a szélesebb tömegek szemében Deák által megtestesített passzívítási politikát. Mentalitását és későbbi tevékenységét ismerve azonban feltételezhető, hogy ez az ő esetében ténylegesen politikai fel fogásának időleges külsődleges megnyilvánulásaként és nem – mint oly sokaknál – az életmód programszerű koncepciójaként tételezhető. Ebben az értelemben pedig nem negatív, hanem a tenni akarás, a felfokozott várakozás és a felhalmozott energia következtében a későbbiek tekintetében inkább pozitív eredőként kell felfognunk.

A kiegyezést követően ismeretségeit kihasználva tisztviselői pályára lép és ezzel megragadja a középnemesi réteg számára nyíló egyik lehetséges érvényesülési lehetőséget. Benedek Gábor a miniszterialis tisztviselők karrierjét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy 1867 és 1873 között, az apparátusok kiépülése és megszilárdulása idején a passzív ellenállás során kiesett éveket kompenzálva a nemesi származásúaknál volt a legtöbb viharos gyorsaságú karrier. „A vizsgált tisztviselők közül csak kevesen lettek politikusok, ám ez a kevés személy csaknem kizárólag nemesi származású. Tehetős birtokos nemesi családok

¹¹¹ Idézi Gerő András: Ferenc József a magyarok királya. Budapest, 1988. 155.

¹¹² A pszichohistória jeles képviselői szerint a gyermekkori környezet, neveltetés, benyomások vizsgálata lehetőséget teremt a felnőttkori jellemvonások beható elemzésére. Jelen tanulmánynak nem célja ezen módszer értékelése, ezért csupán azt kívánjuk jelezni, hogy Ráday esetében hiányoljuk a megalapozott analízishez feltétlenül szükséges egykorú forrásokat, ezért ennek alkalmazásától eltekintünk.

¹¹³ Magyarország földbirtokosai. S. a. r. Baross Károly. Budapest, 1893. 510.

sarjairól van szó, akik pályafutásuk kezdetén néhány évet eltöltenek a minisztériumban fogalmazóként, olykor titkári szintig is eljutnak. Ezt követően képviselővé választják őket [...].¹¹⁴

Ráday esetében a képviselővé választást megelőzte a királyi biztosi tevékenysége, ami saját bevallása szerint is megnyithatta előtte az utat a tömegből való kiemelkedéshez. Ennek talán leginkább érezhető megnyilvánulása a presztízsbén bekövetkező változás, aminek számtalan külsődleges elemét lehet kiemelni. A korabeli minisztériumi hivatali ranglétrán osztálytanácsosként a hatodik fizetési osztályba tartozott, és így „járt” neki a „*nagyságos úr*” megszólítás. A beosztottakkal történő kapcsolattartásban természetesnek tekintették a később csendőrpertuként elhíresült, felfelé a cím szerinti, lefelé a tegező viszonyt. Ennek sajátos megnyilvánulását találjuk Ráday esetében, ahol egyik közvetlen alárendeltjének eredetileg „*nálad lesz*” megfogalmazása a hivatalos táviraton már „*Méltóságodnál lesz*” kifejezésre módosul, amely címzés egyértelműen a grófok kiváltsága volt.¹¹⁵ A jellegzetes címzés tehát idézett példánk alapján azt bizonyítja, hogy a „történeti-jogi” rendiség (az örökletesen kiváltságolt gróf megszólítása) jelen esetben még felül tudott emelkedni a „viselkedésszociológiai értelemben vett” rendiségen (foglalkozási presztízis), elnyomta a bürokratikus úton szerzett titulust.¹¹⁶

Ezzel ellentétes folyamatot regisztrálhatunk királyi biztosi beosztásának megítélésében. A szélesebb tömegek több alkalommal a rendi hagyományoknak megfelelően mutatták ki támogatásukat (fáklyás felvonulások, díszes ünnepi beszédek, hódoló feliratok), de ez már nem a grófnak, hanem a „magas” kormány által kiemelt, fontos pozíciót elfoglaló személynek járt. A rendi és a bürokratikus értékrend összekapcsolódásának sajátossága tehát ez esetben az, hogy minden alkalommal azt a formáját lehetett érvényesíteni, ami a privilegiált személynek a nagyobb presztízst biztosította. Rádaynak mind a kettő „rendelkezésére állt” a siker eléréséhez, és ő mindent elkövetett, hogy ezt a keretet tartalommal töltsse meg. El akart szakadni a származás és ismeretség által biztosított felszíntől és a lehetőséget kihasználva tettekkel bizonyítani rátermettségét. Ezzel és a nagy feladatra való több évtizedes várakozással magyarázható az a korszakban szokatlan hihetetlen energia és becsvágy, amivel igyekezett elérni a kitűzött célt, az alföldi közbiztonság megeremtését.

A szegedi királyi biztosság feloszlását a nyomozásainak sikerében érdekelt lakosság vegyes érzelmekkel fogadta, a király azonban az elért eredményeket kitüntetések jutalmazásával honorálta. A Rádaynak adományozott Vaskorona-rend a későbbiek ismeretében azért nyerhet szimbolikus jelentőséget, mert azt a korszakot zárta le a gróf életében, amikor még tevőlegesen részt vállalt a további sorsa alakításában. Az 1872-ben kezdődő képviselőházi munka és az anyagi ellehetetlenülés jól láthatóan megtörte korábbi határozott fellépését, néhány év alatt gyakorlatilag hozzáidomult a rendszerhez, ami Tisza Kálmán miniszterelnöki kinevezésével jelentősen veszített korábbi liberalizmusából. Ez nem a munkamorál megváltozásában, hanem életének más vonatkozásaiban mutatható ki: kiüresedett képviselőházi tevékenységében, honvédelmi minisztériumi tisztviselői karrierjében, nyugdíjazását követő „közgazdasági tevékenységében” és mindenekelőtt az uralkodóhoz fűződő viszonyában. Korábban már említettük a király arcképének kifüggesztését a szegedi várban, aminek szerves folytatása 1872-ben a kitüntetés, az 1886. évi tiszti címért pedig már a „császári királyi apródok” (és nem császári „és” királyi apródok!) között említi,

¹¹⁴ Benedek Gábor: Dzsentrí és Bach huszár. Társadalomtörténeti vizsgálatok a neoabszolutizmus- és a dualizmus kori tisztviselőkről. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1997. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, D/18683. 74. és 76.

¹¹⁵ MOL K 151 32. cs. 1872. 1220. sz.

¹¹⁶ Lásd erről részletesen Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 1998. 96–99., a vonatkozó rész Kövér György munkája.

1897-ben pedig megkapja a „császári és királyi kamarás” megtisztelő címet.¹¹⁷ Véleményünk szerint ez a fajta lojalitás éles ellentétben áll családi hagyományaival, neveltetésével és 1848-ban betöltött szerepével, de tökéletesen illeszkedik az 1867-et követő magyarországi társadalmi-politikai átalakuláshoz. Nem állíthatjuk, hogy Ráday tudatosan módosította korábban vallott elveit, egyszerűen az őt körülvevő és magától értetődően befolyásoló környezet, az ország, a társadalom normái változtak és egyben változtattak.

Tisztviselői pályára lépése nem csupán a karrier lehetőségét nyitotta meg számára, hanem hétköznapijait is döntően befolyásolta. A korábbi vidéki nemesi életmódot a fővárossal cserélte fel, ami új elvárásokat támasztott és más viselkedésminták követését igényelte, amihez – egyéb lehetőség híján – alkalmazkodnia kellett. A rendi hagyományokat vélhetjük felfedezni királyi biztosi tevékenységének külsődleges formáiban, a korábban vizsgált lakás berendezésében, a magánlevelezésben is következetesen megjelenő „gróf Ráday Gedeon” kézjegyen. Polgári mentalításra utal a lakás használata, a városon belüli jelentős mobilitási hajlandóság és életmódjában a rendszeres munka középpontba állítása, kiemelve annak a hivatalokban megszokott szabályozottságát.

Halálának és temetésének körülményei véleményem szerint hű tükrét adják egész életének. Magányosságát, bezárkózását csak a nekrológok oldották fel, amelyekben újra széles körben felidéztek életpályájának kiemelkedő korszakát, de az újságok talán ezekben is csak eszközként használták fel saját népszerűségük, olvasottságuk növeléséhez.

Grafológusi szakvélemény

A mentalitás vizsgálatában eddigi következtetéseinket jól egészítheti ki egy – a történetész számára legalábbis – sajátos vizsgálati eljárás, a grafológia használata. Az általunk használt elemzési módszerektől alapelveiben eltérő forráshasználata és a történetész társadalom jelentős részének idegenkedése azonban indokoltá teszi, hogy legalábbis röviden áttekintsük az íráselemzés tudományának történetét és eddigi eredményeit.

A tudományos grafológia megalapozása – némi 17–18. századi előzmény után – a 19. századi német és francia iskola megalapításához, név szerint mindenekelőtt Michon abbé, Crepiéux-Jamin és Ludwig Klages munkásságához köthető.¹¹⁸ A magyarországi grafológia első jelentős alakja Schwiedland Jenő, akinek a nevéhez a betűk dőlésszögét mérő grafométer megalkotása fűződik. A magyar írástudomány legkiemelkedőbb személyiségeként Románné Goldzieher Klárát kell megemlítenünk, aki jelentős tudományos munkássága mellett a szervezeti keretek megalkotásában is elévülhetetlen érdemeket szerzett. 1930-ban a Magyar Írástanulmányi Társaság, 1931-ben az Íráskutató Intézet megalapításában vett részt. Az 1930-as évek virágkorát, számtalan könyv, külön folyóirat (Grafológia 1931–34) megjelentetését 1945 után hosszú, kényszerű csend követte. A magyarországi grafológia újjászervezése Agárdi Tamás nevéhez fűződik. 1987-ben megszervezte az Írástanulmányi Társaságot, 1991-ben az ő vezetésével alakult meg Grafológiai Intézet, 1994-től alapító-főszerkesztője a *Grafológia* című havonta megjelenő folyóiratnak.

A vizsgálataink szempontjából elsőrendű fontosságú történeti grafológiai irányzat újkori továbbfejlesztését a szakirodalom mindenekelőtt Rákosné Ács Klára nevével azonosítja. 1985-ben megjelent munkájában kiemelkedő történelmi személyiségek, államférfiak, írók, művészek, tudósok írását elemezte. A kötethez Benda Kálmán írt előszót, aki a történeti grafológiát „objektíven mérhető és tudományosan igazolható megismerési mód”-ként

¹¹⁷ Magyarország tiszti cím- és névtára 1886. 43., 1898. 95.

¹¹⁸ Az íráselemzés történetéről lásd mindenekelőtt: Zádor Tamásné: A grafológia története című kéziratos munkáját (Grafológiai Intézet).

jellemezte.¹¹⁹ A kötet szerzője minden esetben csak utólag tudta meg, hogy kinek az írását elemezte, és eredményeit minden alkalommal az adott személyiség kutatója vetette egybe saját eredményeivel, amely vélemények a kötetbe is bekerültek. Benda szerint „már az első vizsgálatok megmutatták, hogy a módszer eredményes. Az írás alapján adott jellemzés megerősítette, sőt kiegészítette azt, ami máshonnan már korábban is tudott volt, nem egy esetben viszont lényeges új adatokat is hozott.”¹²⁰

Ráday Gedeon kézírásának elemzését Zádor Tamásné grafológus végezte el, és munkáját Hakkel Hedvig ellenőrizte.¹²¹ A vizsgálatához forrásként egy 1853. évi füzetet, valamint egy-egy 1875-ben és 1881-ben készült magánlevelet bocsátottam a rendelkezésükre. Kérésükre megadtam Ráday születésének idejét, iskolai végzettségét, nyelvismeretét (iskolaiban magyart, görögöt és latint tanult, 1889-ben a magyar mellett németül és „elhanyagolva” franciául beszélt). Fizikai, fiziológia és neurológiai elváltozásokról, pszichés zavarról nem állt rendelkezésemre adat. A vizsgálatban négy kérdésre kértem választ, mert úgy gondoltam, hogy döntően ezek befolyásolhatták királyi biztosi tevékenységét: hivatástudat-elhivatottság, kötelességtudat, kiegyensúlyozottság, törvényszegésre való hajlandóság.

Mindenképpen ki kell emelnem, hogy az elemzés készítőjét a szakirodalom nem befolyásolhatta, mert – amint az a tanulmány lábjegyzeteiből is kiderül – Rádayról ez nem állt rendelkezésre. A grafológus által kért adatok ekkor – 2000 augusztusa – az én tudásanyagomat is szinte teljesen kimerítették, amit sajnálatos módon egy ekkor született tanulmányom bizonyít.¹²² Jelen irományom korábbi fejezeteiben a rendelkezésre álló források alapján megpróbáltam átfogó elemzést adni Ráday életéről, a cselekedeteit befolyásoló eseményekről, személyiségének alakulásáról, ezért nem tekintem feladatomnak „eredményeim” grafológusi szakvéleménnyel történő összehasonlítását, egy-egy minősítés magyarázatát. Úgy gondolom, hogy az alábbiakban teljes terjedelmében közölt elemzés után nincs szükség további magyarázatra, a figyelmes olvasó maga is megfogalmazhatja következtetéseit.

„1. Hivatástudat – elhivatottság:

A szellem kikristályosodása, a művelt és intelligens ember képe rajzolódik ki kézírásából. Széles látókör, sokirányú érdeklődés jellemezte fiatal kora óta. Könnyedén és gyorsan átlátta feladatait, megkereste az ok-okozati összefüggéseket, kombinációs készsége a szabályok következetes betartása és betartatása mellett is hatékony volt. Széles érdeklődésének tudásanyagát később kiváló logikával rendszerezte, racionálisan szelektálva az őt kevésbé érdeklő információkat. A végső célra való összpontosítás miatt azonban a részletek esetenként elsikkadtak.

Lendületes gondolkodásának, impulzív egyéniségének, erős akaratának és dinamizmusának tudható be, hogy több területen igyekezett maximális teljesítményt nyújtani. Állandó belső feszültsége, gazdag képzeletvilága, s becsvágya nagy ideák és tervek megvalósítására ösztönözték. Kiemelkedő vizuális memóriájának és éles megfigyelésének köszönhetően kiválóan tájékozódott a világ dolgaiban. Élénk fantáziája a képszerű gondolkodásban, és az érzéki benyomások élességében is megnyilvánult. Gondolataiban és cselekedeteiben mindig támadásra kész volt, ha önös érdekeit meg kellett védeni. Tudatosan kereste a megoldásokat a felmerülő akadályok esetén, kevésbé engedett erős intuíciója befolyásának.

¹¹⁹ Rákosné Ács Klára: Vallanak a betűk. Budapest, 1985. (a továbbiakban: Rákosné Ács Klára) 49–50.

¹²⁰ Rákosné Ács Klára 49.

¹²¹ A elemzés készítőjének, lektorának és a Grafológiai Intézetnek segítségükért ezúton mondok utólagos köszönetet.

¹²² Csapó Csaba: Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság (1869–1872). In: A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. ELTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék. Budapest, 2000. 76.

Mindenkor befejezte, amit elkezdett, nem tűrte, hogy ebben megakadályozzák. Hajlamos volt olykor gorombán is megtorolni a szembeszegülést, amennyiben hátráltatták elképzelései kivitelezésében. A későbbiek folyamán előfordult, hogy elgondolásai nem mindig találkoztak a gyakorlati megvalósítás lehetőségeivel, így megmaradtak a képzelet vagy vágyak szintjén, olykor tovább növelve belső feszültségét.

Jogászai végzettségéhez hűen kiemelkedő analízáló képesség jellemezte, melyhez lényeglátás, tudásszomj, következetesség és kíváncsiság társult. Elhivatottsága, hivatástudata kezdetben működött a legerősebben, majd idővel lassan a saját érdekek, célok kerültek előtérbe a tevékenysége során.

2. Kötelességtudat:

A kor szellemére fogékony szellemisége lehetőséget adott rá, hogy korának vezető egyénisége legyen. Döntéseit, tetteit a külső hatások ritkán befolyásolták, akarata, önirányító szándéka és hajlíthatatlansága dominált. Ehhez társult vitalitása és elvi szilárdsága, valamint erős célorientációja. Érzelmi elégedettséget okozott számára, ha sikeresen működött mások gondolatainak megváltoztatásában. Ez irányú érzékéből és végzettségéből eredően mesterien bánt a szavakkal, így nem jelentett gondot számára keresztülvinni akarát mások ellenében.

A társadalmi szabályokat és a konvenciókat tisztelte és következetesen igyekezett azokat betartani, de ez nem jelentette nála a velük való feltétlen azonosulást. Bár kezdetben erős kötelességtudat vezérelte személyét, intelligenciája révén gyorsan felismerte, hogy a szabályok megtanulása, követése, nemcsak védelmet nyújt, hanem képviselőik hatalmat is biztosíthat. A cselekedetek megítélésében ezáltal ritkán ismert egyéb árnyalatokat, mint a feketét és a fehéret, így döntései igazolásához az érvényben lévő jogszabályok jó hátteret nyújtottak.

Kötelességtudata minden téren és folyamatosan jellemezte működését, pusztán az idők folyamán célja átalakult, s míg kezdetben a bizonyítás vágya hajtotta, később elért eredményeinek megőrzése vált elsődlegessé a számára.

3. Kiegyensúlyozottság:

Intenzív érzelmi-indulati életét az elvárásoknak való megfelelés igénye háttérbe szorította. Az ösztönös, érző embert ezáltal a tudatosan alakított magatartás nyomta el. Értelem és ösztön párharca volt ez, úgymint egyéniségének a külvilág számára mutatott képe és a valós érzelmek, késztetések közötti vívódás. Míg a külvilág felé a tántoríthatatlan, elhivatott, mindenkor következetes, a jót és rosszat megkülönböztetni tudó szigorú embert mutatta, addig lelke mélyén maga is érző, sebezhető lény volt, aki gyakran kételkedett teljesítményének minőségében, módjában. Annál azonban büszkébb volt, mintsem ezen kétegyeit látni engedte volna környezetének. Mivel életének hétköznapijait döntően a munkája töltötte ki, idővel mindent ezen keresztül tudott csak szemlélni, eltávolodva a lelki hullámvázakat előidéző érzelmektől. Ezen átmeneti életszakaszában tartós kiegyensúlyozottságot mutat. Megbecsülését, pozícióját a munkájának köszönhetette, így önértékében sértődékeny egyénisége nehezen tolerálta a személyét ért kritikákat, támadásokat, s erejét érezve, nem félt megsemmisítő csapást mérni sérelme kiváltójára.

Személyes presztízse mindennél fontosabbá vált, s mivel a jogi lehetőségeknek tudatában volt, nem ismert megalkuvást. Becsvágya, hiúsága, illetve rangja okán fontos volt számára, hogy fellépése, viselkedése megfelelő tiszteletet váltson ki környezetéből. Belső kényszer hajtotta, hogy hatalmi elképzeléseit sikerre vigye, és elfoglalja az őt megillető helyet a világban. Képességeinek, önfelegvelmének és kitartásának köszönhetően ez sikerült is, de belső magányossága elmélyült.

Mire felismerte viselkedése hátrányait, következményeit, már nem tudott érdemben változtatni a róla kialakult képen. Tevékenysége során kapcsolatainak többsége önös céljait szolgálta, s a látszat ellenére nem a közösség elismerésének elnyerésével akarta érdekeit vé-

deni, inkább felhasználni akarta az embereket. Így a korábbi – teljesítményéhez fűződő – elégedetlenségével szemben életére visszatekintve a „helyesen élés” gondolata foglalkoztatta, gyötörte. Az összegyűlt feszültségek fojtogatóan feszítették, s hideg logikáját, fegyelmezettségét megtörve, a kételyekkel küzdő ember elmagányosodása is megjelent.

Csalódás és kiábrándultság éppúgy tükröződik soraiból, mint az elvágyódás. Vágyai és lehetőségei között nem találta meg a harmóniát. Belső nyugtalansága, kiegyensúlyozatlansága, illetve büszkesége görcsössé és bizonytalanná tette az objektív önbírálatot. Mivel a munka, az elismerés sem hozta meg számára az áhított lelki békét, nem tudott teljes harmóniában élni sem környezetével, sem önmagával.

4. Törvényszegésre való hajlandóság:

A szó szoros értelmében nem hajlott a törvénytelenésre, de becsvágya és személyes presztízse okán megkereste azokat a lehetőségeket, amikkel mind a hatalmat, mind a saját előmenetelét szolgálni tudta. Ebben olykor odáig merészkedett, hogy átvállalta a döntés súlyát vezetői, felettesei válláról. Bizonyítani akart nem csupán a külvilág, de önmaga előtt is. Ebben az időben tartósan ki tudta védeni lelkiismereti gondjait, hiszen a törvény adta lehetőségeken belül cselekedve viszonylag könnyen meggyőzte magát tettei jogszerűségéről, helyességéről.

Életvitelének vezérfonala, a rend, fegyelem és következetesség fogalmaiban összegezhető, noha meglehet, önmaga e fogalmak mögé rejtette érzékenységet, sebezhetőségét s magányosságát.”

CSAPÓ, CSABA

Biography and mentalité: The forgotten life of Gedeon Ráday

On the basis of available archival sources, this study attempts at drawing a picture of Count Gedeon Ráday, the character of a historical personality who is considered less important today. Apart from his activity as a royal commissary of Szeged between 1869 and 1872, Ráday lived his life in nineteenth-century Hungary leaving no trace behind. Yet, through his deeds, in the said period, he affected the lives of several hundreds of thousands of people.

This study cannot be separated from the volume treating the history of the royal commissariat of Szeged, of which, according to my intentions, it will form an organic chapter. Ráday played such a critical role in the operation of the royal commissariat of Szeged that without unravelling his personality and interpreting his way of thinking – although, perhaps, they can be described by the outside observer – we cannot understand the message of the series of events that brought about a great response at the time.

In the lack of sources and due to the difficulty of interpretation, I divided the study into three chapters. In the first part, in accordance with the tradition of biographies, on the basis of the available data, I tried to reconstruct the relevant events of Ráday's life. In the second part, highlighting certain groups of sources, examining these from the viewpoint of mentalité, I attempted to answer my original questions. In the third part, there was an opportunity to compare my conclusions with the analysis of a professional graphologist. However, due to the ambiguous reaction of the historical profession to graphology, in this chapter I refrained from any interpretation, and therefore, with a somewhat peculiar move, I publish the entire analysis, leaving it to the reader to draw the conclusions.